

Уладзімір Содаль

Пуцявінамі сейбіта

Мінск
1982

«А ЧАГО Ж, ЧАГО ЗАХАЦЕЛАСЬ ІМ?»

Стогадовы юбілей славурых беларускіх паэтаў Янкі Купалы і Якуба Коласа па рашэнню ЮНЕСКА шырока будзе адзначацца прэгрэсіўнымі людзьмі ўсяго свету. У «Бібліятэцы «Голасу Радзімы» сёлета выходзіць некалькі кніжак пра нашых песняроў. Адна з іх — «Пуцявінамі сейбіта», аўтар якой У. Содаль расназвае, як ён прайшоў па мясцінах, звязаных з жыццём і творчасцю Янкі Купалы, сустракаўся з людзьмі, лёс якіх перакрываўся з лёсам паэта.

У 1977 годзе ў «Бібліятэцы «Голасу Радзімы» выйшла невялічкая кніжачка «Людзьмі звацца». Аснову яе склалі артыкулы і даследаванні пра гісторыю напісання славутага Купалавага верша «А хто там ідзе?», пра переклады яго на мову народаў свету, пра ўвасабленне яго тэмы ў музыцы, выяўленчым мастацтве, скульптуры. Але мне карцела даведацца, якая была сіла ўздзеяння Купалавага твора на яго сучаснікаў у дарэвалюцыйнай Беларусі, што ў ім хвалявала сялян, рабочых, моладзь, інтэлігенцыю. Урэшце, мяне цікавіла, якая была роля гэтага верша ў фарміраванні нацыянальнай свядомасці беларусаў, як ён уплываў на кансалідацыю нацыі. Як вядома, «А хто там ідзе?» у дарэвалюцыйны час лічыўся неафіцыйным гімнам нашага народа. Яго пранікнёна спявалі на ўсіх вечарынках, ігрышчах, на тэатральных відовішчах і пасля іх — усюды, дзе было людна, дзе толькі гуртам збіраліся беларусы. Гэта была песня яднання людскіх душ, песня-покліч да лепшай долі. Нездарма ж вядомы сучасны польскі паэт, адзін з перакладчыкаў верша на польскую мову Ян Гушча, на пытанне, што яго прывабіла ў вершы, якую грамадзянскую значнасць, на яго думку, уяўляе твор, адказаў: «А хто там ідзе?»— гэта як узняты ўгару сцяг, які заклікае людзей, каб вакол яго згуртаваліся».

Менавіта так успрымалі гэты Купалаў твор і самі беларусы. Ён быў для іх у паняволенай старонцы і песняй, і сцягам, і гімнам адначасова.

Яшчэ хлапчуком пачуў яго вядомы цяпер акадэмік Акадэміі навук БССР, буйны вучоны-геолаг Гаўрыла Гарэцкі, пачуў ад брата Максіма, «Мы хоць і маляы былі,— згадвае Гаўрыла Іванавіч,— але Купалаў верш нас зачараваў. Перад вачамі паўстала велізарная грамада людзей, змучаных, зняможаных, але гнеўных, рашучых, мужных, пэўных у светлай будучыні, калі і яны будуць «людзьмі звацца». ...Нам палка захацелася далучыцца да грамады нашых прыгнечаных людзей, ісці разам з імі на змаганне з адвечнаю крыўдаю, зрабіцца вольнымі людзьмі. Такое жаданне, імкненне ператварылася ў мяне ў кіроўнае назаўсёды».

«Мароз па скуры драў», «мурашкі па спіне прабягалі», калі слухала верш і маладая тады Канстанцыя Буйло.

«Цікавы гэта быў час!— кажа яна.— Народ прагнуў вырвацца з якойсьці сваёй зачараванасці, з багнаў і балот. Янка Купала вельмі трапна выявіў гэтае яго парыванне ў сваім славутым вершы, і калі я пішу, што «мароз па скуры драў», то гэта значыць, што верш усхваляваў мяне сілай, мужнай з'яднанасцю беларусаў, якія «ў агромністай грамадзе» нясуць на свет белы паказаць сваю крыўду і неадольнае жаданне «людзьмі звацца».

Шмат вандраваў у тыя гады па Беларусі з трупай Ігната Буйніцкага і стары цяпер актёр Зыгмунт Абрамовіч, Ён не раз чытаў са сцэны, выконваў разам з хорам Купалаў верш і кожнага разу дзівіўся яго моцнаму ўздзеянню на людзей. «Гледачы,— згадвае Зыгмунт Абрамовіч,— якія толькі што пчыра смяяліся з выкрутасаў «моднага шляхцюка», прыціхалі, калі ў канцэртнай частцы пачыналася песня «А хто там ідзе?». Неяк знячэўку запаноўвала ціша, нават не чутно было шэпту.

Здавалася, што вось зараз усе паўстаюць з месцаў і песню Янкі Купалы прыме глядзельная зала як гімн Бацькаўшчыне.

Гэта не літаратура,— дадае Абрамовіч,— гэта памяць майго старога сэрца».

Часта гучаў славыты Купалаў верш і ў хаце беларускага пісьменніка Альберта Паўловіча на былой Раманаўскай вуліцы ў Мінску. Яго дачка Тамара чула тэты верш з вуснаў самога паэта. «Наколькі я памятаю,— успамінае яна,— вершы Янка Купала чытаў з ліста. Гэты верш чытаў суцішна, нетаропка, выразна вымаўляючы кожнае слова».

Любілі ў хаце Альберта Паўловіча дэкламаваць гэты твор пад музыку. «Бацька чытаў верш «А хто там ідзе?»,— згадвае Тамара Альбертаўна,— старэйшая сястра імправізавала на піяніна, скрыпач жа Лукомскі (імя забыла) на

скрышцы... Янку Купалу надзвычай падабалася гэтая меладэкламацыя».

Незвычайнае ўражанне зрабіў Купалаў верш і на маладога семінарыста Рагачоўскай настаўніцкай семінарыі Васіля Гарбацэвіча з Дукоркі, што поблізу Пухавічаў. «Я чытаў і чытаў рукапіс,— згадвае Васіль Савіч.— Рукі мае дрыжэлі. Чытаў спачатку сам сабе, а пасля ўголас. Я быў зачараваны як кампазіцыяй, музычнасцю, так і зместам. Я прыйшоў да вываду, што верш мог напісаць таленавіты паэт». Васіль Гарбацэвіч пазнаёміў з вершам і іншых, прачытаў яго артыстам аматарскага драматычнага гуртка, удзельнікам якога быў і сам. І вось як успрыняла публіка Купалаў паэтычны маніфест аб жаданні беларусаў людзьмі звацца:

«Калі ж я прадэкламаваў верш, дэпо (там была сцэна), здавалася, разваліцца ад крыку.

Вынеслі прапанову: не пачынаць рэпетыцыю п'есы, пакуль не вывучым на памяць «А хто там ідзе?». Так і зрабілі.

У дзень спектакля, пасля пастаноўкі п'есы, Павел Гляцэвіч, навучэнец Мар'інагорскага сельскагаспадарчага вучылішча, зноў прадэкламаваў верш «А хто там ідзе?». Дэпо літаральна гуло. Участковы паліцэйскі спачатку разгубіўся, а потым апрытомнеў, выхапіў шаблю і, вылупіўшы зрэнкі, закрычаў: «Разыдзіся!»

Пра такое ж уздзеянне Купалавага верша сведчаць і яскравыя, апублікаваныя раней успа-

міны Паўліны Мядзёлкі і Янкі Скрыгана. І яно невыпадковае. Янка Купала здолеў у адносна невялікім творы скандэнсавана паказаць цэламу свету памкненні ўсяго народа, яго спрадвечныя мары і надзеі. Вось чаму гэты верш так блізка і шчыра прымаўся і забітым цяжкай працай і доляю селянінам, і студэнцкай моладдзю, і беларускай інтэлігенцыяй. Кожны, хто хоць раз чуў ці чытаў гэты верш, пачуваў сябе ўжо назаўсёды ў адным паходзе з тымі, што абудзіліся ад векавога сну і ідуць агромністай грамадою здабываць сабе лепшую долю, і далучаўся душою да гэтага ўсемагутнага народнага шэсця.

«А хто там ідзе?», як вядома,— твор глыбока нацыянальны і па форме, і па зместу. Але ён, як даўно заўважылі літаратуразнаўцы, мае і трывалую інтэрнацыянальную аснову. І таму ціказа было таксама даведацца, а як жа гэты верш успрымаўся іншымі народам!, найперш нашымі суседзямі — палякамі, літоўцамі, украінцамі, на родныя мовы якіх ён быў перакладзены яшчэ да рэвалюцыі.

Украінская публіцыстка Галіна Вігурська з гэтай нагоды паведамляе, напрыклад, што дэкламацыя верша «А хто там ідзе?» рабіла надзвычай моцнае ўражанне на ўкраінскіх слухачоў. Усе патрабаванні беларусаў яны ўспрымалі як свае кроўныя.

Гэткае ж самае прызнанне мы маем ад армянскага паэта Вардкеса Бабаяна:

«Калі мы слухалі верш Янкі Купалы,— піша ён,— у многіх з нас нагортваліся слёзы... Мы слухалі і ўяўлялі нядаўнія пакуты нашага народа... Смерць нявінных матак і дзяцей, уцёкі з роднага гнязда, пажары, пагромы, разня... Якое падабенства лесу народаў!.. У гэтым невялікім творы,— заключав сваю думку В. Бабаян,— нібы выкрышталізавалася біяграфія не толькі беларускага народа».

Нам вядомыя і такія факты, калі Купалаў верш прыстасоўваўся да пэўных мясцовых умоў. Заслужены дзеяч культуры Беларускай ССР літоўскі паэт Альбінас Жукаўскас, адзін з трох перакладчыкаў Купалавага шэдэўра на літоўскую мову, згадвае, што яму даволі часта даводзілася дзкламаваць гэты твор на розных вечарынках і ён неаднойчы ў першай страфе замест «балтарусяй» (беларусы) чытаў «летузай» (літоўцы).

Цалкам адносіў патрабаванні беларусаў, выказаныя ў вершы «А хто там ідзе?», да свайго народа і другі літоўскі паэт — Людас Гіра. Характарызуючы Купалаў твор, ён пісаў, што гучыць у гэтым вершы «магутнае прадчуванне народнага адраджэння, якое вырвалася з грудзей тых, што прагнуць волі і святла, як пярун, як тая адвечная крыўда, якая доўга гняла беларускі і літоўскі народы».

На інтэрнацыянальную аснову верша звяртаў увагу і наш крытык Уладзімір Юрэвіч. «Янка Купала,— казаў ён,— не вылучае беларусаў у

гэтай барацьбе, у гэтым змаганні. Ён бачыць іх у агромністай грамадзе іншых народаў».

І сапраўды, калі б Купала хацеў ці меў намер вылучыць беларусаў у сваім змаганні за права людзьмі звацца з агульнага рэвалюцыйнага руху, то ён, пэўна, сказаў бы крыху інакш. Напрыклад; «А хто там ідзе агромні стай такой грамадой?» — і тады б гэта гучала больш канкрэтна і лакальна. Аднак Купала так не мог сказаць, бо па сваім перакананні, па прыродзе свайго таленту ён быў інтэрнацыяналістам і разумеў, што толькі супольна, у аднасці з іншымі народамі беларусы змогуць здабыць сабе чалавечае шчасце. Таму ў яго і гучыць: «А хто там ідзе ў агромністай такой грамадзе?», гэта значыць, у вялікай грамадзе ўсіх народаў Расіі, у яднанні з імі.

«...Беларусь! Калі я ўпершыню пачуў гэтае слова? Я доўга думаў, калі ездзіў па вашай рэспубліцы. І ўсё ж успомніў. Я чуў у школе больш як пяцьдзесят гадоў назад. Настаўніца чытала: «А хто там ідёт, а хто там ідёт?»

— Беларусы».

Якое прыгожае імя! Я па-руску тады разумеў кепска. Адно толькі слова і зразумеў — беларусы. І здзівіўся: чаму — беларусы? У нас, башкіраў, слова «белы» азначае «сумленны», «чэсны», «чысты». І мне ўявіліся прыгожыя, дужыя, моцныя белыя людзі.

...Значна пазней я зразумеў веліч гэтага народа».

Гэтак успрыняў у гады свайго маленства Купалаў верш башкірскі паэт Мустай Карым.

Перакладзены на многія мовы, Купалаў верш адкрываў свету не толькі Беларусь і яе людзей, але ў нейкай ступені і іншыя народы, памагаў ім праз агульначалавечае патрабаванне беларусаў «людзьмі звацца» больш абвострана адчуць і свае сацыяльныя і нацыянальныя патрабаванні. Пад гэтым Купалавым вершам магла б падпісацца і цяпер любая нацыя, якая пазбаўлена юрыдычных і палітычных правоў,— такі магутны грамадзянскі зарад Купалавага твора, такая моц у ім народнай ідэі.

КОРАНЬ ГОРКАГА Ў КОЖНЫМ НАРОДЗЕ

Так ужо здарылася, што першым Купалавым творам, які загучаў на рускай мове, стаўся верш «А хто там ідзе?». Пераклад яго зрабіў славуты пралетарскі пісьменнік Максім Горкі. Чым жа прывабіла Горкага гэтая простая, паводле яго ж слоў, «красамоўная», «суровая» Купалава песня?

Адказ трэба шукаць у канкрэтна гістарычных абставінах, а таксама ў творчых прынцыпах пісьменніка, у яго ідэалах.

Купалаў верш «А хто там ідзе?», як вядома, напісаны ў рэвалюцыйны час. Менавіта эпоха рэвалюцыйных бур абудзіла народныя масы да гістарычнай творчасці, выклікала рост палітыч-

най свядомасці, нацыянальнага пачуцця ўсіх народаў Расійскай імперыі.

Але якраз у гэтую пару пераважная большасць творчай інтэлігенцыі засталася па-за рэвалюцыйным рухам. Яе апанаваў настрой упадніцтва, песімізму. Горкі з болей у сэрцы пісаў: «Мы жывём у краіне, дзе пласт інтэлігенцыі небяспечна тонкі. Магчыма, часткова таму яна няўстойлівая, гэтак жаласлівая».

Няцяжка сабе ўявіць, як моцна забілася сэрца буравесніка рэвалюцыі, калі ён раптам сярод гэтай жаласлівасці і слэзнасці, сярод дэкадэнцкай нуднай цвілі, мудрагельства сімвалістаў, упадніцтва і рэнегацтва пачуў свежы, жыццёсцвярдзальны голас паэта з народа, які паўстаў у абарону чалавечай годнасці мільёнаў абыздзеных і прыгнечаных.

А чаго ж, чаго захацелась ім,
Пагарджаным век, ім, сляпым, глухім!
— Людзьмі звацца.

Ці ж мог застацца раўнадушным да такога твора пісьменнік, які ўсёй сваёй творчасцю таксама сцвярджаў: «Чалавек — гэта гучыць горда!»

Горкаму цалкам імпанаваў гуманістычны Купалаў лозунг.

У лісце да А. Амфітэатрава Аляксей Максімавіч з нагоды будучай публікацыі артыкула пра пісьменнікаў-самавукаў пісаў: «...гэтае імкненне «звацца людзьмі» я вельмі

падкрэсліваю, ускладаючы на яго вялікія надзеі...»

У Купалавым вершы Горкага захапіла героіка народнага змагання. У асобе Янкі Купалы гэтак жа, як і Якуба Коласа, Горкі перш за ўсё ўбачыў людзей, блізкіх сабе ідэйна, аднадумцаў, убачыў пісьменнікаў-рэалістаў, змагароў. Ён лічыў іх праявай росту новых ідэй, новых сіл у масах патрывожанага народа.

Аднак сутучнасць ідэалаў пісьменнікаў, іх творчых прынцыпаў — гэта не адзіная прычына, якая падштурхнула вялікага пралетарскага пісьменніка перакласці Купалаву песню на рускую мову. Горкі па гэтым вершы адчуў, што нарадзіўся новы паэт, паэт выключнага таленту, які сказаў пра свой народ гэтак, як ніхто да яго яшчэ не казаў. Яму захацелася звярнуць увагу ўсяго культурнага свету на такі талент. І Горкаму гэта ўдалося. Неўзабаве пасля яго перакладу творчасцю Купалы пачынаюць цікавіцца рускія часопісы. Матэрыялы пра Янку Купалу з'яўляюцца ў даследаванні М. Рубакіна «Сярод кніг». Да перакладаў твораў Купалы звяртаюцца Валерый Брусаў, Ягор Нячаеў і іншыя.

Па сутнасці, з перакладу Горкім гераічнай Купалавай песні пачынаецца трыумфальны выхад Янкі Купалы на ўсерасійскую літаратурную арэну, а затым і на еўрапейскую. Верш набывае нібы другое жыццё. Непамерна вырастае яго чытацкая аўдыторыя. Пазнаёміцца з

выдатным Купалавым творам атрымалі мажлівасць не толькі рускія чытачы, але і шматлікія прадстаўнікі іншых народаў царскай Расіі, якія гэтак жа, як і беларусы, стагоддзі марнелі ў паняверцы, ім самаўладства гэтак жа, як і беларусам, адмаўляла ў праве людзьмі звацца. Думаецца, Горкі, беручыся за пераклад, улічваў і гэтую акалічнасць. Ён спадзяваўся, што Купалаў твор пра рэвалюцыйныя імкненні беларусаў дойдзе праз рускую мову да многанацыянальнага чытача Расійскай імперыі і будзе спрыяць абуджэнню забітых векавой прыгнечанасцю народаў да змагання, да волі. Таму горкаўскі пераклад трэба, мусіць, разглядаць не толькі як факт літаратуры, але і як з'яву палітычную. Ва ўсякім разе вядома, што перакладамі Горкі, за рэдкім выключэннем, не займаўся. Верш «А хто там ідзе?» — з'ява выключная ў невялікай яго перакладчыцкай практыцы, таму цікава прасачыць, як Горкі ішоў да перакладу гэтага твора, як ён сур'ёзна ставіўся да працы над ім.

Першае знаёмства Максіма Горкага з Купалавай песняй адбылося ў чэрвені 1910 года ў Італіі, на востраве Капры. Ён пачуў яе з вуснаў вясковага настаўніка Андрэя Пасаха. Праз нейкі час Аляксей Максімавіч знаёміцца з Купалавым творам сам-насам і пераконваецца, што ён не ашукаўся, што першае ўражанне было не падманлівае, што перад ім сапраўды таленавіты твор таленавітага паэта.

Пэўна тады і нарадзілася думка перакласці верш на рускую мову. І ён неадкладна звяртаецца ў «Нашу ніву» з просьбаю, каб выслаалі слоўнік Насовіча і граматыку беларускай мовы, якія б дапамаглі яму ў працы над перакладам. Просіць таксама выслаць і песню «А хто там ідзе?» з нотамі, якую к гэтаму часу асобным выданнем выпусціла «Наша ніва».

Прыкладна ў кастрычніку Максім Горкі становіцца сталым чытачом і падпісчыкам «Нашай нівы».

Па ёй ён уважліва сочыць за развіццём беларускай літаратуры, за станам нацыянальнага жыцця на Беларусі. Карэспандэнцыі і публікацыі «Нашай нівы», розныя дыскусіі зусім канкрэтна падмацоўвалі выказанае ў Купалавым вершы імкненне беларусаў «людзьмі звацца», гэта ўсё больш і больш падахвочвала Горкага падаць сваё слова ў іх абарону.

У пачатку лістапада Аляксей Максімавіч атрымлівае з Вільні яшчэ адну пасылку з кнігамі, а з імі і асобнае, буклетнае выданне песні-верша «А хто там ідзе?», надрукаванае кірыліцай і лацінкаю.

Укладзены ў кніжку лісток — песня «А хто там ідзе?» з нотамі — нанова абуджае пачуцці пісьменніка, і ён 7 лістапада піша ўсхваляваны ліст М. Кацюбінскаму, у якім выказвае сваё захапленне Купалавымі творамі.

Праз два тыдні (21 лістапада) Максім Горкі дзеліцца сваімі ўражаннямі пра творчасць Янкі Купалы і Якуба Коласа з пісьменнікам А. Чарэмным.

Мусіць, у гэты час Аляксей Максімавіч і робіць пераклад верша «А хто там ідзе?», бо ў студзені ён быў ужо ў рэдакцыі «Современного мира».

Пра гэта мы даведаемся з ліста Максіма Горкага да А. Амфітэатрава, датаванага студзенем 1911 года, у якім пісьменнік паведамляе, што ў лютаўскай кніжцы пойдзе даўно абяцаная заметка «Аб пісьменніках-самавуках». У гэтую заметку Аляксей Максімавіч уключыў і свой пераклад верша «А хто там ідзе?». Ён суправаджае яго каментарыем, дае яму высокую ацэнку, называе яго народным гімнам беларусаў і заклікае чытачоў убачыць у ім глыбокі сэнс.

Амаль паўгода Максім Горкі, як сведчыць гэтая храналогія, рыхтаваўся да перакладу Купалавага шэдэўра. Не было таго месяца, каб ён не спасылаўся ў сваіх развагах на гэты верш, каб не ўсчынаў пра яго гаворку. Горн і разумеў, што перад ім паэтычны шэдэўр глыбіннага зместу, твор незвычайнай абагульняючай сілы, таму ён з такою ўвагаю паставіўся да перакладу.

Янка Купала вельмі быў крануты ўвагаю Горкага да яго твора. Праз шмат гадоў ён выкажа сваю ўдзячнасць вялікаму пралетарскаму пісьменніку такімі словамі:

«Я на працягу многіх год хаваю чысцейшую і бязмежную любоў да вялікага рускага народа і яго геніяльнага пісьменніка Аляксея Максімавіча Горкага, які ў тыя змрочныя часы заўважыў маю песню».

Сваё прызнанне Аляксею Максімавічу Горкаму Купала выказваў неаднойчы: прозай і вершам, у прыватных гутарках і ў шматлікіх выступленнях у друку — надта ж значным было слова Горкага ў абарону беларускай літаратуры, у прыватнасці Купалавай творчасці. Сапраўды, свой пераклад Аляксей Максімавіч зрабіў у тую пару, калі руская рэакцыйная прэса травіла ўсякую нацыянальную праяву ў беларускім нацыянальным і літаратурным руху. Яго сардэчны водгук пра верш «А хто там ідзе?» з'явіўся своеасаблівай падтрымкай маладога беларускага паэта: ён акрыліў Купала.

Горкаўскі пераклад і сёння не страціў сваёй мастацкай і грамадскай каштоўнасці. У ім у аснове сваёй перададзены дух арыгінала, суровая прастата беларускага верша, асаблівасці яго нацыянальнай формы. Ён і па сёння лічыцца ў нас узорным. Яго публікуюць ва ўсіх выданнях Купалавых твораў на рускай мове, змяшчаюць у школьных падручніках і хрэстаматых. Менавіта з яго зроблены пераклады на кітайскую, італьянскую, французскую і іншыя замежныя мовы.

«АБ МІНУЛЫХ СПАТКАННЯХ, СПАТКАННЯХ МІЛЫХ, ШЧЫРЫХ...»

Пачатак дваццатага стагоддзя вылучыў з народных нізоў шмат грамадскіх дзеячаў-беларусаў. Адзін з іх — выкладчык Гарадзілаўскага двухкласнага народнага вучылішча Ашмянскага павета Андрэй Посах (1884-1945). Арганічна і моцна ўвайшлі ў жыццё гарадзілаўскага настаўніка Янка Купала і Максім Горкі. З першым з іх ён сябраваў. У 1906-1907 гадах амаль штодня сустракаўся, гутарыў, бо і жылі яны, можна сказаць, побач. Усяго якія-небудзь тры вярсты раздзялялі Гарадзілава і Купалаву Яхімоўшчыну, дзе пясняр працаваў памочнікам вінакура на бровары пана Любанскага.

Былі яны амаль аднагодкі. У іх былі адны трылогі і хваляванні. Настаўнік расказваў паэту пра школу, пра вучняў. Купала чытаў настаўніку вершы. Разам іх абмяркоўвалі, правілі, вывяралі гучанне радкоў, шчыра спрачаліся пра будучыню свайго народа і краю. Купала даводзіў свае думкі праз вершы. Посах — вычытаным з кніг. У яго ўжо тады была даволі ладная бібліятэка. Пераважалі кнігі грамадска-палітычнага кірунку, такія, напрыклад, як «Общая теория права» (канспект лекцый аб грамадстве і дзяржаве) Палянскага. Нездарма ж гарадзілаўцы цішком, паміж сабою, называлі свайго настаўніка «палітыкам».

Гэта быў цікавы і вірлівы час. Скрозь вялася гаворка пра адраджэнне культуры беларускага народа, пра грамадзянскія правы беларускай мовы. Газета «Наша ніва» раз-пораз друкавала матэрыялы пра навучанне беларускіх дзяцей на іх роднай мове. Збіраліся настаўніцкія з'езды. Адзін з іх адбыўся ў пачатку жніўня 1907 года ў суседнім Вілейскім павеце. «Наша ніва» пра гэты з'езд пісала: «Усе прызналі, што школы прынясуць дзецям куды больш карысці, калі вучыць іх будучь пачынаць пабеларуску, як яны прывыклі гаварыць з бацькамі ў хаце».

Усё гэта хвалявала і маладых тады яшчэ Купалу і Посаха. Нетаропка яны хадзілі ў наваколлі Гарадзілава, Канюхоў, Яхімоўшчыны, Салтанову, углядаліся ў абрысы роднай зямлі, стараліся разгадаць таямніцы шматлікіх курганоў, слухалі легенды і паданні лірнікаў, старцаў, гусяроў.

А зямля тут сапраўды была дзівосная. Дзівосная на гісторыю, моцна і трывала абжытая, з безліччу ветракоў на пагорках, з дагледжанымі ў прысадах маэнткамі, з невялікімі вёсачкамі між долаў і на схілах пагоркаў. І чым больш хадзілі па гэтай зямлі маладыя Купала і Посах, тым больш моцна адчувалі сваю павязь з ёю.

Апранутыя амаль у аднолькавага крою і фасону тагачасную вопратку, яны і знешне былі падобныя адзін да аднаго. Абодва з фацэтнымі вусікамі. Здавалася, два браты ходзяць між

гарадзілаўскіх пагоркаў і абмяркоўваюць штось важнае і сур'ёзнае.

Як зачараваны, слухаў Посах Купалавага «Мужыка», яго пранікнёны верш-гімн «А хто там ідзе?». Менавіта праз гэтыя Купалавы творы гарадзілаўскі настаўнік пазнаёміўся з Горкім, калі ўлетку 1910 года разам з групай іншых настаўнікаў наведаў Італію, востраў Капры, дзе лячыўся Максім Горкі. Посах раскажаў вялікаму пралетарскаму пісьменніку пра свайго сябра Янку Купалу, прачытаў з памяці некалькі яго вершаў і сярод іх — славуты «А хто там ідзе?». Горкі быў у захапленні ад прастаты пачутых вершаў. Яны кранулі яго да глыбіні душы, і ён папрасіў Посаха прыслаць яму, калі ён можа, Купалаву кніжку. Пасля звароту на радзіму той неадкладна выканаў пісьменнікаву просьбу. Гэтак нечакана зніталіся, злучыліся ў адзін ланцужок адразу тры імёны: Посах — Купала — Горкі. Янкі Купалы ў гэтую пару ў Яхімоўшчыне ўжо не было. У 1910 годзе ён жыў у Пецяярбургу. Аднак Посах знайшоў сродак паведаміць свайму даўняму сябру пра навіну з Італіі, і паміж імі завязалася перапіска, праўда, ненадоўга. Неўзабаве пачалася першая імперыялістычная вайна. Яна зрушыла людзей з абжытых гнёздаў, раскідала іх па ўсім белым свеце. Але яшчэ не адзін раз жыццёвыя дарогі звядуць Купалу і Посаха разам.

У паслярэвалюцыйны час яны ўжо сустрэнуцца ў Мінску — сталіцы Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. На вачах пасталельх сяброў імкліва здзяйсняліся ўсе тыя мары, якія яны не так яшчэ даўно выказвалі падчас сваіх мілых спатканняў у Гарадзілаве і Яхімоўшчыне. Тварылася новае, нечуванае дагэтуль жыццё. Перад імі абодвума адкрываліся новыя далягляды, новыя магчымасці. Трыццаці-васьмігадовы настаўнік, маючы ўжо вялікі педагагічны і жыццёвы вопыт, паступае ў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт на матэматычны факультэт, які скончыў у 1927 годзе.

У гэтую пару ён працягвае сустрэкацца з народнымі паэтам Беларусі. У 1928 годзе ў газеце «Звязда» Посах друкуе ўспаміны пра свае першыя сустрэчы з Янкам Купалам.

...Гарадзілава, Яхімоўшчыну яны ўспаміналі часта. Можна было б сабрацца і з'ездзіць. Але, паводле Рыжскага мірнага дагавора, Яхімоўшчына і Гарадзілава апынуліся за «мяжою», у Заходняй Беларусі.

Толькі ў 1940 годзе Посах змог наведаць дарагія яго сэрцу мясціны.

Той яго прыезд у Гарадзілава памятаюць многія. Адзін з яго вучняў, цяпер ужо сівы, як лунь, але па-ранейшаму ўтрапёны душою дзядзька Язэп, Язэп Ярмаковіч, расказвае:

«...У Гарадзілаве Посах быў нядоўга. Усё распытваў пра сваю бібліятэку. У ёй было шмат

чаго каштоўнага... Купалава «Жалейка», ліст ад Максіма Горкага. Ды толькі нічога гэтага ён не застаў. Усё разышлося па руках, тое-оёе, як мне казалі, патрапіла нават за акіян. Кніг сваіх Посах не вельмі шкадаваў, больш бедаваў пра перапіску, пра Купалавы лісты і пра іншыя паперы. Пра іх напытваў у людзей, але таксама не знайшоў і з гэтым смуткам паехаў да Мінска...»

Былі сярод Посахавых папер нідзе і ніколі не друкааваныя Купалавы вершы, якія разам з лістамі прысылаў яму на сяброўскую раду паэт.

Пра свае страты Посах пасля вяртання ў Мінск з болям расказаў Янку Купалу. Народны паэт, як мог, суцяшаў настаўніка, расказаў яму, што і яго аднойчы напаткала такая ж доля. Калі ў 1919 годзе ён вярнуўся ў Мінск з Смаленска, то таксама не знайшоў ні свае бібліятэкі, ні многіх сваіх рукапісаў, а было там шмат чаго выключна каштоўнага. Пабедавалі разам, паспачувалі адзін аднаму сябры, а на развітанне Янка Купала на памяць аб сустрэчы падпісаў Посаху адзін з тамоў свайго збору твораў (чацвёрты). Было гэта 12 мая 1940 года. Тая кніжка ацалела. На ёй рукою Купалы акругленьем почыркам выпісана: «Дарагому Андрэю Фёдаравічу Посаху на добры ўспамін аб мінулых спатканнях у Яхімоўшчыне, у 1906 годзе, спатканнях мілых, шчырых. Мінск, 12.V.1940 г.»

Як народнага настаўніка Посаха памятаюць і шануюць у гарадзілаўскай акрузе і сёння. Той жа

Язэп Ярмаковіч згадвае: «Посах быў выдатны педагог. Паходзіў ён з тутэйшых сялянаў. Бацькі яго жылі ў вёсцы Лебедзева, каля Маладзечна. За тры-чатыры гады мог так вывучыць чалавека, што не сорам было пускаць яго ў свет. З яго прыходам наша школа проста ажыла. Амаль усе дзеці вучыліся добра. Многія з іх сталі вядомымі людзьмі. Посах умеў усё рабіць спакойна, стрымана, без мітусні. У яго была свая метода навучання».

У 1978 годзе гарадзілаўцы ўшанавалі памяць аднаго з першых і вядомых сваіх педагогаў мемарыяльнаю дошкай на Гарадзілаўскай школе: «У Гарадзілаўскай школе ў дарэвалюцыйны час працаваў прагрэсіўны дзеяч беларускай асветы Андрэй Фёдаравіч Посах — блізкі сябра Я. Купалы, з творчасцю якога ён першы пазнаёміў М. Горкага».

Праўду кажа народная мудрасць: хто зерне кіне, той колас вырасцець. Гэта і пра Андрэя Посаха — равесніка і сучасніка народнага песняра Беларусі Янкі Купалы.

...У зялёным марыве жытоў гайдаюцца сёння гарадзілаўскія паеткі. Як неабсяжнае мора, пераліваецца пад подыхам ветру рослая, цёмна-зялёная збажына. Асабліва прыгожыя гарадзілаўскія далягляды з так званай Лысай Гары, што паблізу Канюхоў. Сюды прыходзіў Андрэй Посах і адзін, і з дзецьмі, і з Янкам Купалам. Адсюль, з гары, іх думкі сягалі далёка

па абшарах усёй Беларусі, якую яны абодва ў маладыя гады марылі ўбачыць вольнаю, шчасліваю.

ПУЦЯВІНАМІ ЖЫЦЦЯ

Янка Купала шмат дзе быў, шмат якія мясціны наведаў. Адны з іх усім нам вядомыя, і Купалава жыццё ў іх апісана амаль да драбніц. Іншыя і сёння застаюцца ў невядомасці. Калісберг, Гайдукоўна, Рубеж, Верацейкі, Раптуноўшчына, Здарэнне, Прыткікі, Радзькаўшчына, Ляшоўка, Калдукоўка, Корань, Сілінцы. Кожная з гэтых мясцін асвечана Купалавым імем. Амаяў у кожнай з іх паэт некалі меў ці знаёмых, ці сваякоў, сустракаўся з імі, а ў некаторых мясцінах жыў і працаваў. У Гайдукоўцы, напрыклад, ён напісаў вядомы верш «Беларускія сыны», у Калісбергу — «Мая навука», у Казіміраўцы рыхтаваўся ў рэальнае вучылішча, спазнаваў красу роднай прыроды. Тут скрозь — ад Бараўцоў да Мачанаў і Бсядаў і далей аж да самых Радашковіч — ведалі Купалу, ведалі, як ніхто, блізка. На іх вачах рос і гадаваўся Янка, сталеў і мужнеў, выходзіў у людзі, набіраўся паэтычнай моцы. То чаму ж не прайсціся па гэтых мясцінах, не пагутарыць пра народнага песняра з жыхарамі колішніх хутароў і вёсак, тым больш, што ўсе гэтыя мясціны паблізу Мінска. Паддаў ахвоты да гэтай вандроўкі і мой

даўні прыяцель і таварыш, вялікі аматар пешых падарожжаў, Павел Дзядзюля, дацэнт тэхналагічнага інстытута, філосаф. Ён родам з тых мясцін. Хлапчуком шмат чаго чуў пра Купалу ад свайго бацькі, умее неяк цікава, па-свойму, па-сялянску пранікнёна расказваць пра самыя звычайныя рэчы з усімі іх драбніцамі. То лепшага спадарожніка ў гэты шлях і жадаць не трэба.

Але скуль пачаць? Ці не з Бараўцоў?

Бараўцы — самая блізкая ад Мінска пасля прыгараднай Сenniцы «Купалава» вёсачка. Пачынаецца яна з мінскага боку адзінокай, на водшыбе, хатай і могільнікам у старым бярозавым гаі з заішэльымі крыжамі, Пад імі вечным сном спачываюць тыя, хто прайшоў праз усе пакуты цяжкага паднявольнага сялянскага жыцця — беларускія мужыкі, героі і прататыпы Купалавай «Адвечнай песні», якая пісалася ленавіта тут, у Бараўцах. Тут яна была і скончана ў жніўні 1908 года.

Бараўцы сустрэлі нас, як і належыць летнім часам сустракаць вёсцы выпадковых вандроўнікаў, млявай цішынёй. Ідзём вузенькай, дзвюм фурманкам няма дзе размінуцца, гарбатаю, на высце крывой вуліцай з жардзяною агароджаю. Мой спадарожны цікавіцца, ці не здагадваюся я, чаму вуліцы даўней былі такія вузкія. Я паціскага неазначальна плячыма. А ён тым часам тлумачыць: «Даўней як было? Сяляне зямлёй вельмі даражылі. Кожнай пасачкай ашчаджаі, кожным

лапікам. Вось чаму і вуліца вузкая. Зямля ж была купленая». Гэта ўсё, адчуваю, у майго прыяцеля з бацькавай навукі. Аднак жа заканчваецца вёсачка, а вока так ні на чым не спынілася, каб сказаць: вось гісторыя, вось даўніна, апрача, хіба, старой пахілай драўлянай каплічкі на крыжавіне дарог. А дзе ж быў фальварак пані Стралковай, у якой Купалава маці арандавала зямлю? Навокал ніякіх прыкмет былога жыцця. Па правую руку — агароды, нізіна і глухая сцяна лесу. Па левую — хаты, двары, поле. Звычайна ад былых фальваркаў дык: хоць абсады застаюцца, а тут ніякага следу. Давялося да людзей звяртацца. Аднак пра пан і Стралковую і яе фальварак у Бараўцах нічога не чулі, Магчыма, у іншым месцы жыла, а землі тут мела. А вось, дзе Купалаў двор быў, дык ведаюць. Гэта за балотцам, за хмызамі, на Папкоўскай гары. Побач з ёй яшчэ Бірулёва гара. А пры іх, унізе, невялікая сажалка з вербамі. Колісь, як кароў пасвілі на той гары ці што іншае рабілі, дык Раман Асіновіч усё расказваў пра Луцэвічаў ды паказваў: «Вось тут тое было, а вось тут гэта». Вельмі ж ганарыўся, што Купала жыў у Бараўцах. Гэта нас з'арыентавалі пра Купалавы мясціны ў Бараўцах цётка Вера і дзядзька Міхал. Прозвішча іхняе аднайменнае з назвай вёскі, Абодва яны Бараўцы і жывуць у Бараўцах. Магчыма, іх далёкія продкі і заснавалі гэтую вёску. Але кіруемся за балотца, пад згаданыя пагоркі, бліжэй да лесу.

Агінаем нешырокае, з хмызамі балотца і з паўночнага ўсходу натыкаемся на тую самую сажалачку, пра якую нам казалі. За ёй уздоўж балотца сакавітая, аксамітная з маладой атаваю лугавіна і як украса ўсёй ёй — высокі, з дзвюма верхавінамі дуб. Мой спадарожны цешыцца ім: «А тэты дубок памятае Купалу!» Азіраемся наўкола. Мясціна і напраўду вельмі прыдатная да жыцця, чыстая, прыгожая, ахайная. Уяўляю колішнюю сядзібу, дзе Купапа напісаў сваю славетную, хоць і «цяжкую і сумную да слёз», але поўную аптымізму, чалавечай велічы «Адвечную песню», якую яшчэ ў 1910 годзе Максім Горкі марыў убачыць перакладзенай на рускую мову і назваў яе слаўнаю.

...Доўгая, з вокнамі на поўдзень хата. Пры хаце — садок. Вузкая сцяжынка ад парога-каменя збягае ўніз да сажалкі. Пры сажалцы — студня з почапам. Па лугавіне спаважна ходзяць бусел з бусліхаю. З Папкоўскага пагорка добра відаць і самі Бараўцы.

Пра Бараўцы і пані Стралковую я чытаў некалькі нататак у «Нашай ніве». У адной з іх за ліпень 1909 года пісалася, што «тутэйшая памешчыца пані Стралковая за зіодай сваіх мужыкоў, даўнейшых яе падданых, аддзяліла ім сервітутную пашу, з якой яны карысталіся ў яе фальварку Бараўцах на ўсім полі». Аўтар нататкі — ці не сам Янка Купала? — ухваляе тэты крок пані і піша далей: «Варта было б, каб і ў другіх

месцах кончылася таксама», але тут жа рэзюмуе: «Сервітуты — гэта адна з найбольшых невыгод для двара, і не скажу, каб заўсягды карысна было і для вёскі».

У гэтай жа нататцы мы маем і штрых саміх Бараўцоў той пары. «Вясна, — піша аўтар, — як і ўсюды, далася нам у знакі. Найлепей сведчаць аб гэтым паздзіраныя стрэхі з вясковых пунь, тачкоў. Зямлі тут у людзей нямнога. Заработкаў таксама вялікіх няма, і яшчэ калі хто ўмее трымаць у руках сякеру, дык так-сяк каля будоўлі зловіць рубель на патрэбу, а каторы толькі з зямлі глядзіць карысці, дык і зубы на паліцу прыходзіцца класці».

З іншых заробкаў бараўцоў аўтар называе збор камянёў. «Яшчэ зарабляюць у нас, возячы каменне ў Мінск»... Плата за воз пяць золтых, але тыя бараўскія за камяні золтыя ў вёску не вярталіся, асядалі ў мінскіх манапольках.

Такімі паўстаюць Бараўцы з Купалавых часоў, магчыма, і ў паэравым апісанні. Пра гэта ёсць згадка і ў вершы «Пры выпіўцы».

З Бараўцоў Купала пазнаваў акалічныя хутары і вёскі, Найбліжэйшыя з іх — Белае Балота, Сіняя Вада, Раманаўка, Мачаны, Дафарэнцыя, Казіміраўка... Пра Казіміраўку (у тутэйшым вымаўленні — Казьміроўка) шмат ужо пісалася, але адну дэталю, адзін штрышок мы ўсё ж згадаем, Ён з успамінаў Васіля Дзядзюлі, бацькі майго спадарожнага.

Падлеткам ён часта бываў у Самойлавых. Там не адзін раз бачыў і Купалу, Аднойчы на свае вушы чуў, як Уладак, паказваючы гасцям на Янку, які сядзеў у садку і пра нешта гутарыў, прамовіў паважна: «З гэтага сялянскага дзецюка, Панове, вялікі чалавек выйдзе!» І тут дарэчы сказаць яшчэ колькі слоў пра Самойлавых. Гэта была, хоць і багатая, але ліберальная сям'я, спагадная да сялянаў, да мужыкоў. Стараліся, чым маглі, дапамагаць людзям. Асабліва здольным.

...Вучыўся ў Мінску ў рэальным вучылішчы Пракопчык з Пільніцы. Самойліха набірае чаго ў торбу — сала кус, вяндрлінкі — і гукае таго ж Дзядзюлю. «Васыльку,— кажа яна,— на, адвязі таму бедалагу, а то з голаду яшчэ там памрэ». А Пракопчык той з беднякоў. То і ў вучылішча патрапіў праз Самойлавых. Вось да такой сям'і прыбіўся і Янка Купала. Спачатку, калі жыў яшчэ на хутары Радзькаўшчына, у сваёй цёткі Садаліі, каля Мачанаў, а пасля хадзіў у Казіміраўку з Бараўцоў, насіў да Самойлавых на раду свае вершы. Гэта ж было зусім побач, усяго мо якая вярста. З іншых людзей, да якіх быў тут блізкі Янка Купала, называюць Ігната Гіронка з Малых Бараўцоў (была колісь паблізу Бараўцоў такая вёсачка, невялікая, хат на пяць-шэсць). То з гэтым Ігнатам паэт, паводле слоў найстарэйшага сярод бараўцоў, Міхала Лабатага, хадзіў, гутарыў, гасцяваў. Дык і не дзіва: яны ж жылі побач, былі суседзі. Самога Гіронка няма, у вайне

загінуў. Але ў Дафарэнцыі жыве яго сын. То мо яму што бацька расказваў пра сваё дружбацтва з Купалам?

«Так, расказваў,— гаворыць сын Ігната Гіронка, Іван.— Але ж што мы запам'яталі? Малыя яшчэ былі, дзеці... Наш бацька рана загінуў, у сорок другім. Помню голькі, казаў, што коні разам з Купалам пасвілі. Дык Купала тыя коні мала глядзеў... Усё чытае ды піша ці піша ды чытае. А коні ўб'юцца ў шкоду, у какусту якую, грызучь, а ён не бачыць, хоць на іх і глядзіць...»

Гаспадарылі Луцэвічы ў Бараўцах пяць гадоў, з 1904 да 1909. Для Янкі Купалы гэта была пара творчых узлётаў — першы надрукаваны верш, першы паэтычны зборнік «Жалейка», праца ў газеце. Але была гэта і пара адчаю, душэўнага разладу і бесперапынных пошукаў сродкаў існавання. Ён змяніў за гэты час ажно тры бровары. Усе свае засмучэнні, радасці і ўзлёты Купала звычайна дзяліў з навакольнымі людзьмі. Праз яго бараўцы адны з першых спазналі моц і красу беларускага друкаванага паэтычнага слова.

У Бараўцах Янка Купала напісаў не толькі сваю «Адвечную песню» — твор пра сялянскую долю-нядолю, пра жыццёвы шлях мужыка ад яго нараджэння і да труны, але і шэраг лірычных вершаў. Адзін з іх — «Явар».

За пакутнай за тарою
Узнёсся явар адзінокі
І ківае галавою,
Ўсё ківае ў свет далёкі.

Колькі, бедны, крыўды мае!
Колькі жаю ў гальным шуме!
Хто падгледзе, усё згадае,
Усё працуе ў сокнай думе.

Дата напісання верша 26 чэрвеня 1909 года. Гэта была адна з апошніх пабывак Янкі Купалы ў Бараўцах. Неўзабаве паэтава маці аблюбуе сабе на арэнду новы фальварак, і мы ўбачым нашага песняра ўжо ў Акопах. Але бараўская рэчаіснасць, яе краявіды, пейзажы, легенды будуць яшчэ доўга жывіць паэтаву фантазію і ўлівацца ў яго бессмяротныя творы.

АКОПЫ

Марна шукаць на геаграфічнай карце гэтую назву. Ніхто і ніколі яе не пазначаў. Гэта быў невялікі, на водшыбе ад гулкіх і людных дарог лясны хутар. У розныя часы ён належаў розным гаспадарам. Апошнімі з іх называюць паноў Жалігоўскіх. Ад іх хутар і перайшоў да Луцэвічаў. Спачатку ў арэнду, а з рэвалюцыяй так і застаўся за імі, бо пані не вярнулася.

Упершыню Луцэвічы аб'явіліся ў Акопах у глыбокую восень 1909 года, прыехалі з Бараўцоў. Мясіну гэтую яны ўпадабалі адразу. Тут усё было для жыцця. Суцішна. Вакол лес, пагоркі. За пагоркамі поле пад сонейкам. Унізе глыбокі яр з невялікай сажалкай. Сажалку абступалі лязняк, альхоўнік, чараты. Ды і сам хутар быў нібы ўвесь у вяночку. Апроч усяго іншага, Янку Купалу

прываблівала і тое, што паблізу была сядзіба Лявіцкага (Ядвігіна Ш.), тады ўжо знанага беларускага пісьменніка.

Гэта вельмі імпанавала маладому Купалу. Летуценнік па натуре, ён нават узганарыўся: «Яшчэ ніколі ў гісторыі Беларусі не было такога, каб адначасова і побач жылі адразу два беларускія пісьменнікі».

Купала разумеў, што ўдваіх яны могуць шмат чаго зрабіць для сваёй ціхай і заняўдбанай старонкі. Абы толькі паразумеліся, паядналіся,

Янка Купала вельмі спадзяваўся на гэтую пісьменніцкую еднасць з Лявіцкім. А пакуль Луцэвічы аглядалі сваю новую сядзібу, радзіліся, дзе і да чаго перш за ўсё прыкласці рукі, Гэта быў клопат маці, сёстраў. Яны тут меліся жыць стала. Купалу ж гаспадарка даўно ўжо не цікавіла. Яму апрыкла жыць на чужой зямлі, абіваць чужыя парогі, немаведама на кагогнуць спіну ды яшчэ з гэтага чакаць панскае ласкі. Яго апанавала іншае жыццё, непадуладнае нават яму самому. Ён жыў вобразамі, фантазіямі, легендамі, народным духам, лунаў над прозаю жыцця, а калі вяртаўся да гэтай прозы, то душа яго ўсё роўна бунтавала. Бунтавала з няпраўды, ад уціску, ад паняверкі і крыўды.

Шмат вершаў напісаў Купала ў Акопах. Скрупулёзныя даследчыкі налічылі больш за шэсцьдзесят. Амаль усё лепшае, што ўвайшло ў славу зборнік «Шляхам жыцця», было напісана

менавіта ў гэтым утульным паэтычным кутку. Пісалася яму тут надзвычай лёгка. Амаль штодня — верш, надаралася, нават па тры-чатыры на дзень. Звычайна Купала быў у Акопах толькі наездам з Вільні ці Пецярбурга, пераважна ўлетку, таму ў яго вершах шмат сонца. Сонцам аблашчана ўсё: і лугі, і травы, і ўсмешкі маладосці, серабрыстыя рэчкі і булькатавіыя крыніцы. Да сонца, да зор імкнецца і паэтава душа. Але жыццё заўсёды выступаў ў разнастайных праявах. І Купала бачыць гэтую разнастайнасць, адчувае яе.

У 1912 годзе ён стварае ў Акопах сваю бессмяротную, поўную іскрыстага гумару «Паўлінку». Менавіта тут ён падгледзеў прататыпаў пана Быкоўскага, Якіма Сарокі, шляхціцаў Сцяпана Крыніцкага і Пранцыся Пустарэвіча. Выкладчыца роднай мовы Марыя Васілевіч, якая нарадзілася ў тутэйшых мясцінах, пражыла тут усё сваё доўгае жыццё і, паводле яе слоў, бачыла Купалу, пры згадцы пра «Паўлінку» ўсклікае: «То як жа ж! Мы тут амаль штодня спатыкаліся з Купалавымі героямі. Якім Сарока — гэта Мецісь Багдановіч. Быў ён граматы, вучыў польскай мове дзяцей на хутарах. Звалі яго дарэктарам... А хто ж у нас не ведаў Павалэка Ваяводскага? Гэта з яго ў Купалы слауты пан Адольф Быкоўскі. Штодня мы бачылі і п'яніцу Пранцішка Пустарэвіча. Гэта Францусь Аблачымскі. Ён так і

казаў, як у Купалы: «Вось цо да», «собственна дабрудзею». Гэта з яго гаворкі...»

«Паўлінка» была скончана ў Акопах трэцяга чэрвеня. Купала атрымаў з гэтай працы вялікую асалоду. Сваёй радасцю ён падзяліўся перш за ўсё з Лявіцкім, сваім суседам. Той з увагай выслухаў п'есу, пахваіў маладога драматурга, сказаў, што напісана вельмі дарэчы.

З Акопаў пайшла і другая п'еса Янкі Купалы — «Раскіданае гняздо». Акопская рэчаіснасць, жыццё яго сям'і далі Купалу матэрыял і для драмы. У 1913 годзе Янка Купала стварае тут і шэраг паэм: «Бандароўна», «Магіла льва», «Яна і я».

У Акопах Купала не толькі шмат працуе. Ён трымае пад увагаю ўсё нацыянальнае і літаратурнае жыццё. Піша лісты ў Вільню, у Пецярбург, да Браніслава Элімаха-Шыпілы, разам з вядомым збіральнікам беларускага музычнага фальклору Антонам Грыневічам запісвае народныя песні. У Акопах у яго выспела канчатковая думка і пра знаёмства з Якубам Коласам. Адсюль ён суботнім ліпеньскім ранкам 1912 года, адсвяткаваўшы сваё трыццацігоддзе, выправіўся ў Смольню, на Стаўбцоўшчыну, каб пазнаёміцца там з яшчэ адным беларускім песняром і заручыцца з ім на моцную дружбу.

Малады Купала спяшаўся. Ён гуртаваў літаратурныя сілы, разумеў, што кожны паасобку яны мала чаго вартыя, калі б нават былі самыя

таленавітыя. Сваю сілу, сваю моц ён адчуваў толькі ў грамадзе аднадумцаў: «Грамада — вялікі гмах: адзін ляжа, сто ідзе. А хто ж роўны грамадзе?!» — казаў Купала ў адным з вершаў.

А пакуль у вольную хвіліну, надвячоркам, сустракаўся з сваім суседам-пісьменнікам Лязіцкім, Яны нетаропка, нават спаважна, хадзілі пад густымі шатамі карпілаўскіх прысад, па мясных сцежках, што злучалі Акопы з Карпілаўкаю, і гутарылі пра самае набалелае: пра долю свайго народа, пра яго будучыню. Ядвігін Ш., паводле слоў Янкі Купалы, быў вельмі цікавы і дасціпны субяседнік. Ён расказваў Купалу пра многія такія рэчы, пра якія малады паэт дагэтуль не чуў. Але Купала меў ужо і свой лад думак, свой погляд на жыццё, і старэйшы пісьменнік не без карысці для сябе слухаў душэўныя парыванні маладога. Іх не раз бачылі разам. Дзядзька Юрась з Харужанцаў, прозвішча яго Давідовіч, дробненькі, высахлы, з незагоенымі пасля вайны ранами, з добрымі, адкрытымі і даверлівымі вачыма, апавядае: «Некалі я жыў на хутары Рубеж. Быў колісь недалёка ад Акопаў такі хутар. То там я, яшчэ хлалчуком, і ўбачыў першы раз Янку Купалу. Было гэта неяк вясною — я каровы пасвіў. Янка Купала быў у нейкіх гамашах і ў белым касцюмчыку. Такі акуратненькі, чысценькі дзяцюк, але вельмі худы і дробненькі. Выйшаў на лужок і нечым дзівецца. А пасля, як паехаў, доўга не было. Прыехаў ужо з жонкаю. З ім часта

хто-небудзь прыязджаў у Акопы. Прыедуць, палягуць дзе-небудзь на мураве, пад дубамі, і пішуць. Хадзіў ён з сваімі гасцямі на Лысую гару і да Лявіцкага, у Карпілаўку. Пра што яны там гаварылі, гэтага я не ведаю...»

Але не толькі сонечны настрой спадарожнічаў Купалу ў Акопах. Былі і спады, душэўныя зрывы, адчай. Пятага чэрвеня 1912 года ён пісаў: «Не думайце, што мне дома вельмі весела і радасна жывецца». Гэты ж настрой гучыць і ў пазнейшым лісце: «У мяне нічога цікавага не чуваць. Сяджу дома, як мыша ў нары»...

Творчая праца ў Акопах арганічна спалучалася ў Купалы з самаадукацыяй. Другога чэрвеня 1913 года ён паведамляў Эпімаху-Шыпілу: «Перачытваю беларускія этнаграфічныя зборнікі — Шэйна, Смаленскі, апісанне Магілёўскай губерні і др; пробаваў некаторыя песні напісаць на народны сюжэт, але праца гэтая не з лёгкіх».

У Акопах Купала камплектуе з розных збораў арыгінальную бібліятэку, у якой былі такія рэдкія выданні, як «Статут Літоўскі», кнігі Раманава, «Беларусь» Карскага і іншыя. Шмат якія кнігі ён раіць набыць свайму пецяярбургскаму алекуну Эпімаху-Шыпілу: «Насылаю Вам пры гэтым спісак кніжак,— пісаў Купала з Акопаў,— каторыя я магу тутака купіць. Будзьце ласкавы, харашэнька разгледзець гэты спісак і напісаць мне ў скорым часе, ці кніжкі гэтыя варты

штоколечы, чы не». Сярод згаданых Купалам кніг было нямала на нямецкай, французскай і англійскай мовах.

Акопы не раз давалі прытулак нашаму песняру. Тут мы яго бачым у пачатку верасня 1915 года, у адзін з самых драматычных момантаў для беларускай творчай інтэлігенцыі і для самога паэта, калі з набліжэннем фронту закрываецца адзіная на той час беларуская газета «Наша ніва», рэдактарам якой у апошнія гады быў Купала. Было пра што падумаць і разважыць песняру. У Акопах Купала правёў і амаль усё лета 1919 года. Быў ён тут і ўлетку дваццатага. У 1920 годзе, у студзені, уначы з 9 на 10, Янка Купала моцна захварэў. Хвароба прыхапіла яго ў Мінску. Жыццё паэта было на валаску. Амаль тры месяцы дактары змагаліся за яго здароўе. А як трохі акрыяў, ачуняў, паехаў зноў да маці, у свае ўлюбёныя Акопы.

Тысяча дзевяцьсот дзевятнаццаты і дваццаты гады ў гісторыі Беларусі былі надзвычай складаныя. Край перажыў спачатку нямецкую, пасля белапольскую акупацыю. Купала пільна прыглядаўся з Акопаў да ўсіх падзей і пісаў, Пісаў пра найдарагую спадчыну, што «ўсяго Старонкай Роднаю» завецца. Вершы свае перасылаў у Мінск праз пасланцоў. Яму і з Акопаў было відаць ЦЭЛЫ свет! І не адзін яшчэ год Акопы заставаліся для Купалы калыскаю яго натхнення.

У 1921 годзе, зноў жа ўлетку, ён бярэ сюды афіцыйную камандзіроўку, у якой, між іншым, гаворыцца, што Янка Купала «камандзіруецца на хутар Акопы для збору... этнаграфічнага матэрыялу», народных песняў, казак, а таксама на пошукі і набыццё рэдкіх кніг і рукапісаў. Гэта была камандзіроўка і па сцэжках яго маладосці, і подступ да паэтычнага перакладу «Слова аб палку Ігаравым», які ён закончыў у верасні 1921 года на тым жа матчыным хутары.

У 1922 годзе Янка Купала завяршае п'есу «Тутэйшыя» — яшчэ адзін свой роздум-развагу пра лес роднага народа ў пераломныя для яго гістарычныя моманты. У Акопах Купала быў сведкам і станаўлення новай, савецкай явы. Усё гэта знайшло свой адбітак у надзвычай празрыстых Купалавых вершах. Тут ён нібы падсумаваў і вынікі свайго творчага служэння народу. У вершы «За ўсё» ён пісаў:

За ўсё, што сёння маю,
Што даў мне мой народ:
За кут у родным краю.
За хлеб-соль без клопот,—

Я адплаціў народу,
Чым моц мая магла:
Зваў з путаў на свабоду,
Зваў з цемры да святла.

Купалавых сучаснікаў, тых, хто яго памятаў ад часу жыцця ў Акопах, засталася няшмат. Але

ўсе яны з шчырай цепльнай успамінаюць да драбніц свае сустрэчы з Купалам.

Марыя Васілевіч: «Янку Купалу і цяпер бачу. Бачу, як ён едзе на коніку. На вазочку едзе паўз нашу хату і смяецца. А я ў агародзе.

— Што робіш, Маня?

— Чэрві з капусты абіраю,

— А вы іх попелам, попелам, дык яны самі разбягуцца!»

З непадкупнай шчырасцю раскажуць вам тут і пра тое, як Янка заляцаўся ў маладыя гады да аднае вельмі вабнай, але беднай хутаранкі, Гэтая беднасць бянтэжыла дзяўчыну, і яна казала:

— Паніч, навошта я вам? Возьмеце, толькі панасміхаецца і кінецца.

А Купала пярэчыў:

— Памыляешся,— казаў ён,— я не з тых, пра каго вы так думаеце.

Як жа гэты дыялог нагадвае нам Зосьчыны настроі і інтанацыі з «Раскіданага гнязда»!

Акалічны народ надзвычай выразна адчувае Янку Купалу і сённяя як паэта і былога суседа. Агульны іх настрой вельмі трапна, думаецца, выказаў усё той жа дзядзька Юрась:

— Пра Янку Купалу часта гамоніць радзіва,— кажа ён.— От усе мы тут слухаем пра яго ў сваіх хатах і разважаем: «Хто гэта некалі думаў, што з гэтага бялёсага, крыху сарамлівага дзецюка такі чалавек выйдзе!» Я нідзе і нічога не прапускаю пра Янку Купалу. Як толькі што ўчую, укручу

больш гучна, сяду, куру. Куру, слухаю, слухаю — і вось нібы з ім пабачуся, у маладосці пабуду...

«...За тыдзень да Пятра,— расказвае дзядзька Юрка,— я надумаўся жаніцца. А жаніўся я дзевятнаццатым годам. Пайшоў у Акопы да Раманоўскіх, да Юліка і Лёлі, Купалавых сваякоў, гукаць на вяселле. Запрасіў. Кажуць: «Добра, прыйдзем! Толькі Янка наш тут».

Я ўзрадаваўся, а ле і разгубіўся. Думаю: «А ці пайшоў бы ён, калі запрасіць? То ж ён ужо тады унь які чалавек быў!» — «А от мы зараз у яго запытаемся»,— кажа Лёля. Неўзабаве выйшаў і Купала... Дробненькі такі, тоненькі, у шэрым касцюмчыку, і таксама кажа: «Добра, прыйдзем». Вяселле гулялі ў суботу. Купала пабыў у мяне ў суботу і ў нядзелю пасля абеду прыйшоў. А тады падарункі класці. Ён выняў дваццаць пяць, і яго швагра столькі... Гэта яны мне на карову далі, на разжыццё.

...Другі раз з Купалам мяне маё гора звяло. А гора маё такое было... На хутары са мною жыла мая матка. І была яна вельмі хворая. Кідаўся я, кідаўся — ніякай рады не дам. Бегаў я і да дэктароў. Тут у нас за доктара Гладкі быў. Толькі ніхто мне не паможа. Я ўжо і хату прадаў. Сорак рублёў мне за яе золатам далі. І тыя грошы распусціў, а матка ўсё ляжыць. Пайшоў я да Раманоўскіх рады прасіць, да Юліка. Былі яны людзі гаспадарлівыя, спрактыкаваныя. Расказваю я ім, скарджуюся, аж тут Купала з салона

выходзіць і кажа: «Я ўсё чуў... Пастараюся, памагу». І праўда, прывозіць праз нейкі час вось такую, як у пальцы ўзяць, невялікую пляшачку. Пачалі матцы тыя лекі даваць. І што вы думаеце — паднялася. Шмат яшчэ пражыла. Колькі яшчэ ўсякай працы перарабіла. От жа Купала недзе дастаў такой моцы, што на ногі матку падняла, — яшчэ сёння дзівуецца дзядзька Юрка і працягвае расказваць.

І яшчэ раз Купала выручыў мяне з гора, — кажа ён. — Неяк мы аббівалі жыта... У жніво тое было... Аббівалі ў полі, аб зэдаць на таку. І дзіцё маё тут, паўтара гады, гуляла. Дык вось у вочка яму асцюк заляцеў. Я туды, я сюды — ніхто той асцюк не можа дастаць, толькі вока надралі, так ён уеўся. А дзіця тое маё аж заходзіцца. Тады я ўспомніў пра Купалу. Сястра яго, Лёля, піскульку напісала, я на каня, а хоць і на вечар бралася, у Мінск, да Купалы. А там ужо рады далі...»

Дзядзька Юрка зноў на хвілінку змаўкае, а пасля, нешта згадаўшы, дадае:

— Каб гэта вы раней гадоў на дваццаць-трыццаць сюды прыехалі, то шмат чаго запісалі б. А так ужо пазміраў той народ, што з Купалам жыві.

Акопы праіснавалі аж да часоў калектывізацыі. Да 1926 года яны натхнялі паэта, былі месцам яго творчай працы і адпачынку. Калектывізацыя ж канчаткова вырашыла і іх лес. Хутары ссяліліся ў вёскі. Цяпер Акопы — гэта

невялікі, вабны куточак прыроды Лагойскага краю. З Купалавых часоў засталіся тут, як маўклівыя сведкі яго творчых усплёскаў, натхненняў, яго радасцей і засмучэнняў, велізарныя камяні — валуны, старыя вербы над высахлай сажалкай ды магутныя, нібы волаты, векавыя дубы. Яны ды нешматлікія жывыя сведкі нам тут і сёння баяць Купалавы казкі-сны, якія ён падслухаў у наваколлі Акопаў.

ГАЙДУКОЎКА

Неяк асобна з ланцужка Купалавых мясцін вылучаюцца дзве: Гайдукоўка і Калісберг. У абедзвюх з іх арыгінальныя, несерыйныя назвы. Першая выразна нагадвае пра вельмі далёкія часы, другая — дык і зусім загадкавая.

Гайдукоўка месціцца за дзесяць кіламетраў на захад ад Купалавых Акопаў. Спусціўся нізавой дарогай, увойдзеш у лес — і яна паўстане перад табою зусім нечакана. Маленькая, усяго на тры хаты, прытаілася, а можа нават і схавалася ад людскога вока з невядома якіх часоў сярод высокага бору, у нізіне, і гэтак, схаваная, дацягнула да нашых дзён. Апрача бору, атуляюць яе сядзібы і курчавыя лазовыя хмызы, разложыстыя вербы, арабіны ў купе з асінамі і альхоўнікам. Паўсюль зумкаюць пчолаы, лётаюць разнаколерныя матылькі, пырхаюць стракозы. Аж заходзяцца — стракочуць конікі. Між альхоўніку і

вербалозу віруюць ручайнікі. Наибольшая з іх — рэчачка Рубяжанка з драўляным стаўком. Мясціна выглядае цнатліва, вабна, таямніча.

Як жа было тут за Купалавым часам?

З даўняй пары, ад самага нараджэння, жыве ў Гайдукоўцы стары ляснік Антон Грудзінка. Час адлічыў яму ўжо восемдзесят тры гады. Шмат чаго перажыў, шмат чаго пабачыў на сваім доўгім вяку. То і паслухаем крыху старога палясоўшчыка.

— Гайдукоўка, — кажа ён, — некалі належала Андрэю Снітку, цесцю Тарашкевіча, што напісаў першую беларускую граматыку для школ. Была гэта і даўней невялікая, хат на сем-восем вёсачка. Апрача нас, Грудзінкаў, тут яшчэ жылі Тарасевічы і Буды, жылі з зямелькі, з лесу. А ў лесе нашым было ўсяго: і ягад, і грыбоў, і дзічыны; нават, дзед мой расказваў, і мядзведзі туліліся. Была тут у нас такая глухамань, што не кожны мог знайсці нашы хаты, а знайшоўшы — падступіцца да іх. Зямля скрозь была закрынічаная, забалочаная. Ступіць не ведаеш куды — усё вадой набрынялае, зусюль вада цэдзіцца. Мы і цяпер шмат дзе па кладках ходзім. Але спакваля людзі абжылі гэты кут, грэблі, дзе трэба, насалі, дарогі падсыпалі. На Рубяжанцы Сніткі млын паставілі з пытлем, з валюшом, то ў Гайдукоўку пацягнуліся сялянскія вазы з суседніх вёсачак. Стала тут людна, тлумна. Пасля Гайдукоўку ў арэнду Раманоўскія ўзялі, сваякі Янкі Купалы.

Салаўёў тут было, зязюль! Толькі і чуеш: ку-ку, ку-ку ды ку-ку. Муціць, і гэта прываблівала Янку Купалу ў Гайдукоўцы. Жыла тут у тую пару матка Юліка Раманоўскага Актавія (Вольга) з сынам Юзікам. Старога Раманоўскага звалі Фэлька. А за Юлікам Раманоўскім, вы гэта, муціць, ужо ведаеце, была замужам Купалава сястра Леакадзія. Вось у іх я раз ці два і бачыў Янку Купалу. А адзін раз нават крыху гутарыў. Было гэта неяк, добра не помню, вясною ці ўлетку. Адно помню, што досыць цёпла было. Ноч была. Я на ракі ішоў. Запаліў смолку, свячу ёю, паўз бераг, па кустах, праз хмызы прабіраюся. Аж бачу: вогнішча на беразе пугае, цяпло гарыць, зыркае. А ля яго — Купала, Юлік, парабзчкі, Юзік, малодшы Юлікаў брат. Дык Юлік пазнаў мяне і кажа: «Антось, заспявай нашаму Янку, ён гэта дужа лгабіць». А я добры голас меў. Я і цяпер ваўком цягнуць магу. Ну то я і заспяваў. Праўда, Купала чамусьці мае спевы не прыняў, не ўпадабаў. Не помню, што я спяваў, але ведаю, што не прыняў. Папрасілі парабэчка. Той пагадзіўся. Янка паслухаў і кажа: «Вось гэта нічога. Тут ёсць наша нота, наш напеў, болей дзельная». Я яго і вершы некаторыя ведаю, — кажа дзед Антось і пачынае дзкламаваць, а больш дакладна, пераказваць Купалаў верш «А хто там ідзе?». Пераказ цікавы, і я яго запісваю слова ў слова:

«А хто там ідзе, а хто там ідзе ў горы, бядзе, з косамі на плячах, з сярпамі ў руках? — Мужыкі ў

лапцях ідуць.— А што ж яны нясуць? — Гора нясуць, бяdotу нясуць…»

Пытаюся, калі дзед Антось першы раз пачуў гэты верш, дзе, ад каго, чаму запомніўся? Не памятае, але вельмі даўно, яшчэ калі дзеццоком быў. З кніжачкі вычытаў. Раз ці два прачытаў і запомніў. А дапаў яе тут, у Гайдукоўцы, ці не ў саміх Раманоўскіх. «А чаму запомніў? — бо гэта ж, як пра ўсіх нас, бедакоў, пісалася… Купала ж хацеў, каб усім добра было, каб усе роўныя былі. Ён тут, парабэчкі казалі, як прыязджаў, то кожнага разу турбаваўся, ці не крыўдзяць іх, ці добра плацяць».

Я расказваю дзе ду Антону, што Янка Купала ў Гайдукоўцы не толькі гасцяваў, не толькі адпачываў, але і вершы пісаў, чытаю яму створаныя тут «Беларускія сыны» і «Груган».

Дзед Антось слухае ўважна. На вуха ён лёгкі, напружвацца чытаць не трэба. Асабліва, бачу, яго кранае развага пра беларускіх сыноў у аднайменным вершы, якім, як заўважыў паэт, па волі лесу гісторыі даводзілася, на вялікі яго жаль, не раз аддаваць сілу і розум не свайму народу, не сваёй бацькаўшчыне, а розным яе гаспадарам.

Над беларускай беднай хатам,
Як полка вырвана з труны,
Вісіць чужы сцяг, а трымае
Хто?
— Беларускія сыны!

Дата напісання гэтага верша 22 жніўня 1919 года, Верш арыгінальны і вельмі патрэбны для

свайго часу. У 1919 годзе была белалпольская акупацыя. Мабыць, роздумы пра гістарычныя шляхі Беларусі і нарадзілі ў Купалавай душы тэты верш, а гайдукоўская рэчаіснасць з яе дрымотнай гісторыяй, з напамінам пра гайдукоў — і не столькі пра прыганяных, а найперш пра няскораных: гайдукамі колісь называлі і паўстанцаў — паспрыялі напісанню гэтага твора. У ім жа чуюцца не толькі дакор беларускім сынам, але і заклік абачыцца нарэшце і паратаваць старонку ад чужынцаў.

Шмат іншых назіранняў вынес наш пясняр з Гайдукоўкі. Ён хадзіў ляснымі сцежкамі, лугавінамі і, як зачараваны, слухаў подых траў, пошум лесу, булькание ручаёў і ручаінак, апавяданні сівых дзядоў-лесавікоў, якія сваім нараджэннем сягалі аж у пачатак мінулага стагоддзя. Усё пачулае тут пераўвасаблялася ім у дзівоснай прыгажосці песні-вершы, песні-думы.

Зараз Гайдукоўку аблюбаваў турысты. Яны ходзяць па тых жа сцежках, дзе хадзіў некалі Купала. Дзед Антось — іх лепшы сябра. Ён пераказвае ім розныя гісторыі пра даўно мінулыя часы, пра Гайдукоўку і яе наваколле. І паміж шматлікімі апавяданнямі не прапускае моманту згадаць пра сваю сціплую сустрэчу з Купалам, пакажа і хатнішча, дзе жылі Раманоўскія, у якіх гасцяваў паэт. Або завядзе дзед Антось песню на яго словы, якую калісьці называлі гімнам. І

прысутнасць Купалы ў Гайдуюцы стане больш рэальнай, выразнай, жывой.

КАЛІСБЕРГ

Натхняла Янку Купалу ў 1919 годзе на творчыя ўзлёты, на творчы роздум, як мы ўжо казалі, і яшчэ адна мясціна — Калісберг. Гаспадаром Калісберга, гэтак жа, як і Гайдуюкі, былі ўсё тыя ж Сніткі, а арандавалі іх усё тыя ж Раманоўскія. І былі гэтыя мясціны не вельмі далека адна ад адной. Вось чаму 24 жніўня 1919 года мы ўжо бачым Янку Купалу ў гэтым кутку нашай зямлі. Некалі ён належаў Радзівілам, а пасля нейкім чынам дастаўся Сніткам. У Калісбергу нарадзілася і гадалася жонка вядомага беларускага вучонага і мовазнаўцы Браніслава Тарашкевіча Вера Андрэеўна. То каму, як не ёй, раскажаць пра гэты маэнтачак, дзе неаднойчы меў прытулак наш пясняр.

— Перш за ўсё, — гаворыць Вера Андрэеўна, — хацелася б колькі слоў сказаць пра назву. Вы, мусіць, ужо самі заўважылі, што яна крыху нязвыклая для нашай старонкі. Можна таму за ёй і сёння ў нашай мове не замацавалася адзіная сталая форма. Вымаўляюць яе па-рознаму. Адны — Калізбэрак, другія — Калісбэраг ці проста Кальсбэр. Гэта ў народнай мове, у жывой гаворцы. У пісьмовай практыцы таксама можна напаткаць самыя розныя варыянты. Пішучь і

Карлсберг, і Карльсберг, і нават Кальзберг. Прынамсі, у маім пашпарце запісана Кальбэрг. Вас, пэўна, цікавіць і паходжанне гэтай назвы, яе гісторыя. Бацька мой казаў, нібыта колісь поблізу пагорка, на якім месціўся маэнтак, вілася рака, блізка быў бэраг. Потым рака адступіла, і гэтая назва замацавалася за пагоркам у выслоўі «Калісь бэраг», якое злілося затым у адну назву Калісбэраг, ці Калізбэрак. Другое тлумачэнне: нібыта гэта слова нямецкае і абазначае «Карлава гара», Ну што ж, з гісторыі вядома, што пад Радашковічамі доўгі час стаялі войскі Карла XII Можы, гэтая акалічнасць нейкім чынам і адбілася на згаданай назве. Ва ўсякім разе, думаю, што Янка Купала, калі патрапіў першы раз у Калісберг, таксама зацікавіўся паходжаннем гэтай назвы, — выказвае сваё меркаванне Вера Андрэеўна, — І яму, мусіць, найбольш імпанавала гісторыя назвы з праваю ракі.

Думка Веры Андрэеўны слушная. Янка Купала сапраўды карыстаўся тым варыянтам назвы, якая набліжалася да народнага гучання, да народнай этымалогіі — Калісберг.

Менавіта такое напісанне мы сустракаем пад ягонымі вершамі, якія ён выпестоваў у ціхім маэнтку Сніткаў. Саму назву Калісберг (Карлсберг) я напаткаў упершыню ў кнізе Уладзіміра Няфёда «Гісторыя беларускага тэатра». У ёй паведамлялася, што ў гэтым фальварку яшчэ ў ліпені 1902 года быў паказаны радашковіцкай

моладдзю спектакль «Па рэвізіі» Крапіўніцкага. Мушу прызнацца: адно толькі гэтае паведамленне зацікавіла мяне згаданаю мясцінаю. Чаму менавіта тут ставіўся спектакль, чым гэтая мясціна прывабіла аматараў радашковіцкага драматычнага гуртка?

І зноў адказы на пытанні пачуў ад Веры Андрэеўны:

— У Калісбергу,— расказвае яна,— з незапамятных часоў быў прыгожы парк. Раслі там рэдкія старыя дрэвы... То, мусіць, яшчэ ад Радзівілаў. А ў тым парку быў летні тэатр з земляною сцэнаю. Сцэна насыпаная, утравяная, па баках пагорачкі, таксама насыпныя. То ў гэтым тэатры, пад зялёнымі шатамі, і адбываліся розныя відовішчы. Сюды збіраліся сяляне з навакольных вёсак на дажынкі. Была ў Калісбергу колісь і невялікая школа. Так што ў свой час гэта быў не такі ўжо закінуты і глухі кут. Ведалі яго многія выдатныя людзі той пары. Быў тут Людзімір Рагоўскі. Добра памятаю, як ён іграў у нашым доме сваю музыку да слоў Купалы «А хто там ідзе?». Быў у Калісбергу і вядомы акадэмік-мовазнаўца Шахматаў. Ён запісваў на фанограф ад тутэйшых сялян іх гутаркі і байкі.

У Веры Андрэеўны ацалела некалькі аматарскіх здымкаў Калісберга 1902 і 1916 гадоў. На іх відаць край будынка з высокім ганкам на пяць сходак, з квадратнымі, апрацаванымі сякерай драўлянымі слупкамі-калонкамі, звужанымі

зверху. Слупкі, звод ганка абвітыя дзікім вінаградам. Вольная прастора толькі як увайсці. За домам быў сад, з кветкамі, з вялікімі каштанами, з аляямі з елак, ружаў, клёнаў, ліпаў, ясеняў. Рабінавая алея вяла ад дому да рэчкі Гуйкі.

Вось у такім утульным, дагледжаным куточку ля Радашковічаў некалькі тыдняў улетку 1919 года правіў сваё здароўе Янка Купала. Жыў ён, мяркуюць, у тым пакойчыку, што быў ля ганка. Адсюль відаць былі Радашковічы з белым! вежамі касцёла — яны не раз нагадвалі Купалу пра яго з'яўленне на свет. Менавіта ж у гэтым касцёле яго хрысцілі. Далей, аж да самага небасхілу, кіламетраў на дзевяць, Купалава вока бачыла раскіданыя па пагорках мяшаныя лясы з трактам у старых бярозавых абсадах. Усе гэтыя краявіды і думкі, абуджаныя імі, паўсталі ў надзвычай прыгожых паэтычных Купалавых радках. У Калісбергу Янка Купала напісаў і глыбока разважны верш «Мая навука».

Я доўга думаў, чаму менавіта тут з'явіўся гэты твор. І адказ прыйшоў сам сабою: недалёка ж ад Калісберга яшчэ і Вязынка. Мабыць, блізкае адчуванне месца свайго нараджэння і абудзіла паэта на роздум пра бацькоў, пра свае шляхі-дарогі, і з душы выплеснуліся праўдзівыя, як спеў, шчырыя радкі:

Мне мудрасці кніжнай не даў бог пазнаці.
Мой бацька не мог даць раскошау такіх —
Наўчыўся я слоў беларускіх ад маці
І дум беларускіх без школы і кніг.

Бурлівая рэчка і млын гутарлівы
Адмерным, раскоістым плюскатам вод
Складалі мне рытму мастацкія звівы,
Параджвалі екаядаў раскоісты ход.

Працаваць і адпачываць Купалу ў Калісбергу ніхто не замінаў. Сніткі гэтай парою тут не жылі. З набліжэннем у 1915 годзе да Мінска фронту яны пераехалі на Украіну. Даверанай іх асобай заставалася Зося Прозарава. Яна і заключала ад імя Сніткаў з Раманоўскімі ўмовы, кантракты на арэнду Калісберга. З рэвалюцыяй усе гэтыя кантракты, натуральна, былі ануляваныя, а Раманоўскія аўтаматычна працягвалі жыць у колішнім маёнтку Сніткаў. Янка Купала зрэдку гасцяваў у іх, убіраючы свае настроі, адчуванні, развагі ў новыя вершы. Быў ён тут і ў пазнейшыя гады, прыезджаў да Яна Шлыкоўскага, мясцовага каваля.

У ЛЯЎКАХ

1935 год лічыцца адным з самых пленных у Купалавай творчасці паслякастрычніцкага часу. І сапраўды, народны пясняр Беларусі толькі за адзін чэрвень 1935 года напісаў каля двух дзесяткаў выдатных лірычных твораў, «светлых гімнаў працы і любові чалавечай».

Гэта быў новы паэтычны ўзлёт Купалавай душы, і звязваюць яго не толькі з тымі сацыяльнымі і эканамічнымі зменамі, якія адбываліся ў нашай краіне, але і з новым месцам жыхарства

народнага пясняра — надзвычай маляўнічым куточкам аршанскай зямлі паблізу невялікай вёсачкі Ляўкі. Янка Купала, як угледзеў вясною 1935 года гэтую мясціну, так і прырос назаўсёды да яе душою: пабудоваў сабе тут на ўскрайку старога бору, на высокім стромым беразе Дняпра, дачны дамок і кожнае лета прыезджаў сюды з Мінска, каб у вясковай цішы, сярод гаманкіх крыніц, што брулі тут скрозь на схілах лясных яроў, паэтычным словам асэнсаваць усё ўбачанае і перажытае ім. Гэта была вялікая падзея не толькі для Янкі Купалы, але і для ўсіх жыхароў акалічных вёсак. Вестка аб тым, што ў Ляўках, побач з лясніцтвам, пасяліўся народны пясняр, маланкаю абляцела ўсё тутэйшае наваколле. Да яго, на ляўкоўскага дачу, пацягнуліся дарослыя і дзеці, калгаснікі і рабочыя. Кожнаму хацелася паглядзець на паэта, пагутарыць з ім.

Янку Купалу таксама часта можна было ўбачыць у тых гады ў полі і на сенажаці, на калгаснай вечарынцы ці проста на вуліцы, у сялянскім гурце, дзе-небудзь на лавачцы ці прызбе, каля зыркага вечаровага вогнішча. Кожная сустрэча з Купалам для ляўкоўцаў была незабыўным святам. З тых сустрэч, з тых непасрэдных спатканняў і гутарак і выснавалася ў Купалы нізка цудоўных вершаў, якую ўсе зараз называюць ляўкоўскай. У яе ўвайшлі такія вядомыя вершы, як «Лён», «Сыны», «Госці», «Сосны», «Як у госці сын прыехаў», «Здаецца ж,

было гэта ўчора...» і шмат якія іншыя. Гэта былі якасна новыя творы. У іх Янка Купала ўпершыню так глыбока і пранікнёна асэнсаваў паэтычным словам сацыялістычную рэчаіснасць. Вершы поўніліся святлом, радасцю, чалавечай дабрывёй і шчырасцю, усхваляваным лірызмам, узнёсласцю. У іх бруіла простае зямное шчасце. Вядомы беларускі крытык Рыгор Бярозкін казаў, што «яны ўпісалі новую старонку ў гісторыю не толькі беларускай, але і ўсёй шматнацыянальнай савецкай паэзіі».

Па сутнасці, Янка Купала паказаў свету, як былы «мужык-беларус, пан сахі і касы», усе тыя, хто ў нядаўнім мінулым прагі «людзьмі звацца», атрымаўшы з рук Савецкай улады грамадзянскія правы, наладзілі новае, калектывісцкае жыццё.

Шмат у ляўкоўскую нізку ўвайшло твораў і пра «мілую, слаўную моладзь», і дзяцей — «Вечарынка ў калгасе», «Алеся», «Хлопчык і лётчык».

З ляўкоўскімі дзецьмі і моладзю ў Купалы былі асаблівыя дачыненні. Звычайна негаваркі, маўклівы, пры дзецях і падлетках паэт свяціўся ўсмешкаю. І дзеці адчувалі гэтую яго шчырасць, хінуліся да песняра. Адным з тых, хто разам з іншымі падлеткамі не раз бегаў на бераг Дняпра, каб хоць адным вокам, здалёк зірнуць на славутага паэта, быў і самы шустры ў тутэйшым наваколлі хлапчук Рыгорка, якога сябры-аднагодкі за яго жвавасць і спрыт называлі Маланка.

Цяпер Рыгор Сярноў — сталы і паважаны чалавек. Ён згадвае, што часцей за ўсё Янку Купалу можна было ўбачыць каля дому на верандзе: «Сядзіць, што-небудзь піша ці проста глядзіць задуменна»...

...Вабіла дзяцей і Купалава машына. Чорная, як галка, прысадзістая, зіхатлівая на сонцы, яна для тутэйшых мясцін была вялікім цудам, і дзеці бегалі за ёй цугам. Купала, калі нікуды не спяшаўся, спыняў машыну, садзіў у яе гаманкую дзятву і катаў па навакольных дарогах, закалыханых жытам, расквечаных на палетках лёнам...

...«Падабалася гэта дзецям! — згадвае далей Рыгор Пятровіч.— Колькі ў іх вачанятах было радасці і ўдзячнасці дзеду Янку, што пакатаў іх».

Каштоўныя звесткі Рыгора Пятровіча і пра самі Ляўкі і іх наваколле.

«Інакш крышачку ўсё тут выглядала ў Купалаву пару,— кажа ён,— паэтава дача і Ляўкі месціліся на даволі высокіх пагорках. А паміж імі была колісь доўгая балоцістая нізіна з грэбляю. Па адзін бок грэблі — вадзяны млын, па другі — сажалка. У канцы вёскі, пры сажалцы, стаяў даўней калгасны клуб. Вось у гэтым клубе і бываў Янка Купала. Тут ён бачыў, як гарэзіла і весялілася моладзь, як яна вытанцоўвала свае полькі. Тут ён і напісаў вядомы, цяпер хрэстаматыйны верш, які пачынаецца надзвычай музычнымі радкамі «А гармонік грае, грае...»

...Янка Купала пражыў у Ляўках амаль шэсць гадоў. За гэты час ён спазнаў ці не ўсіх тутэйшых жыхароў. Ведал! яго ў кожнай хаце. Для ўсіх ён стаў родны, блізкі — свой. Але жыццё параскідала многіх сведкаў сустрэч з Купалам па ўсім свеце. Адну з іх я неспадзявана напаткаў аж на Папессі, у хаце славутага дэда Талаша. Гэта было вельмі нечакана. Мне нават у галаву не прыходзіла, што ў Талашовых Навасёлках, поблізу Петрыкава, я пачую штокольвек пра Купалу, пра эпідоды яго жыцця ў Ляўках. Але, як высветлілася з гаворкі, жонка малодшага Талашовага сына Зміцера Аўдоцця Кебец, родам з Віцебшчыны, перад вайною працавала ў Копысі (гэта недалёка ад Ляўкоў), на сыраварні, і была ў Купалы на дачы. «Аднаго разу,— згадвае Аўдоцця Рыгораўна,— Янка Купала запрасіў мяне ў кіно — на першы савецкі каляровы фільм. Ездзілі глядзець на машыне. Было гэта ўлетку 1936 года. Фільм той вельмі мне запомніўся. Такі ўжо быў маляўнічы, што вачэй не адвесці. Называўся ён, калі памяць не падводзіць, «Салавей-салоўка». Я была вельмі ўдзячная Купалу. З той пары я назаўсёды палюбіла кіно...»

Жыццё Янкі Купалы ў Ляўках пакінула незабыўны след шмат у чым лёсе. Бегаў у тых гады па ляўкоўскіх, копыскіх, баранскіх сцежках і Уладзімір Корбан, вельмі жвавы дзяцюк, які зацята сек на мясцовым заводзе цвікі.

Дачуўся і ён пра Купалу. «У завіруху, па бездарожжы,— згадваў пасля Уладзімір Іванавіч,— лупіў я дзесяць кіламетраў». І толькі дзеля аднаго, каб пабачыць песняра, пачуць яго голас.

Пасля Уладзімір Корбан стане прафесійным пісьменнікам і, па яго прызнанні, не без уплыву паэтычнага духу Янкі Купалы, яго прысутнасці на аршанскай зямлі.

А колькі з тутэйшых мясцін выйшла лётчыкаў! І сёння цяжка сказаць, дзе жыццё дапамагала выяўляцца паэтычнаму слову Купалы, а дзе паэтычнае Купалава слова дапамагала выяўляцца жыццю.

Плённыя былі для Купалы ляўкоўскія леты. 1 яшчэ немаведама якія паэтычныя ўзлёты чакалі тут народнага песняра, што магло б нарадзіцца ў гэтым утульным куточку беларускай зямлі. Але ў чэрвені 1941 года наша мірнае жыццё было перапынена вайной. Ляўкі сталі апошнім прытулкам Янкі Купалы на роднай зямлі. Больш яму не суджана было сустрэцца ні з гэтай зямлёю, ні з сваімі сябрамі і знаёмымі-ляўкоўцамі. У полімі вайны згарэла і дача. Ды засталася людская памяць пра славутага песняра. Яна ў чалавечых сэрцах, у нашых сённяшніх справах. Цяпер Ляўкі — Купалаўскі музей-запаведнік.

Людскою рупнасцю адноўлена Купалава дача.

Як і раней, у Ляўках буе зелянікаю ляшчына, калакалуша. Вясной аж заходзяцца ад спеваў

салаўі, натхняюць паэтычную моладзь на новыя песні.

Па-ранейшаму пльнна коціць за Купалавай дачай сівы Дняпро, на які гэтак любіў у задуменні глядзець паэт. У адзін і другі бок пльвуць па ім павольна баржы, рыбацкая лодкі. І калі глядзіш на тэты рух, міжволі згадваеш узнёслыя словы народнага паэта Беларусі Петруся Броўкі, які таксама не раз сустракаўся з Купалам у Ляўках: «Плыве Дняпро. А куды плыве? У адзін бок,— дзе Расія, Пушкін, у другі,— дзе Украіна, Шаўчэнка... А пасярэдзіне — Ляўкі. Ведаў Купала, дзе пасяліцца!..»

ПАМІЖ ПУСТАК, БАЛОТ...

У дваццаць шостым нумары «Нашай нівы» за жнівень 1907 года, у «Паштовай скрынцы», была змешчана кароткая, усяго на некалькі радкоў парада маладому тады яшчэ паэту Янку Купалу: «Не ўжывайце беларускіх слоў, мала ведамых, так званых «правінцыялізмаў»,— пісала газета.

Свой наказ рэдакцыя пасылала маладому пісьменніку на Астрашэцкі Гарадок. Гэта дэталі мяне надзвычай зацікавіла. Пра сувязь Янкі Купалы з Астрашэцкім Гарадком нідзё і ніколі не гаварылася. Захацелася прасачыць гэтую сувязь, тым больш, што мястэчка дав ога славу тае сваёй гісторыяй. Яго наваколле поўна загадкавых курганоў і пагоркаў. Вакол іх уецца не адна

жвавая лясная рачулка. І калі глядзіш на ўсе гэтыя таямнічыя прывіды і на высокую, цяпер пустэльную гару ў самім мястэчку, дык міжволі нараджаецца думка: ці не яны абудзілі ў Купалавай душы старажытную легенду пра курган, што легла ў яго славітую паэму. (Паэма «Курган» напісана ў 1910 годзе). Бо чаму ж, калі я зірну на тую высачэзную, пры возеры, пэўна, насыпаную рукамі прыгонных стромую гару ці кіну пагляд на палац на другім беразе возера, белы хорам графаў Тышкевічаў, дык заўсёды ў памяці паўстаюць радкі:

Паміж пустак, балот беларуцкай зямлі,
На ўзбярэжжы ракі шумнацечнай,
Дрэме памятка дзён, што ў нябыт уцяклі,—
Ўдзірванелы курган векавечны.

Але не будзем рабіць паспешлівыя вывады, заключэнні. Ці не лепей з'ездзіць у само мястэчка і пагутарыць з тутэйшымі людзьмі. А каб гутарка гэтая была грунтоўная, даверлівая, я яшчэ і яшчэ раз перагортваю старонкі «Нашай нівы»: мо напаткаю там якія новыя весткі пра Купалу, пра яго сувязь з славітым мястэчкам. І сапраўды, больш уважлівае знаёмства з газетай пасведчыла, што згадка ў «Паштовай скрынцы» пра Астрашэцкі Гарадок не адзіная ў сувязі з імем паэта. Вось невялікая публікацыя ў вераснёўскім нумары за 1908 год. У ёй расказваецца пра хцівую, неўтаймоўную эксплуатацыю навакольных арандатараў новымі камісарам з графскага двара. «Пакуль жыла старая графіня,— піша

аўтар,— то ўсёй шляхце арэндоўнай і слугам жылося напоў з бядой, і яны верылі, што такія парадкі будуць навекі. Але, калі сёлета вясной прыехаў новы камісар М., усё змянілася: падскачыла амаль удвая арэнда, без ніякага права паадбіралі сенажаці ў сялянаў, жнеям з вёскі Б. заплацілі толькі па 30 капеек, калі скрозь ім раней плацілі па 40-50».

Гэтая публікацыя зацікавіла нас не толькі сваім зместам, зацікавіў і псеўданім яе аўтара — «Сусед з-пад Гарадка». Думаецца, гэта Купалаў псеўданім: па сваёй структуры і настрою ён аналагічны псеўданіму «Янук з-пад Мінска», якім паэт падпісваў свае нататкі ў «Нашай ніве» ў 1907 годзе. На Купалава аўтарства паказвае і згадка пра вёску Б. Ці ж недалёкія ад Астрашэцкага Гарадка Бараўцы, дзе жыла ў тую пару яго маці?

І ўрэшце Купалава аўтарства пацвярджае яго зацікаўленасць дваром графаў Тышкевічаў, яго гісторыяй. Пра гэты двор згадваецца і ў ліпеньскай, таксама малазнанай нашым бібліяграфам нататцы за 1909 год, якая так і называецца «Астрашэцкі Гарадок». Падпісаная яна агульнавядомым Купалавым крыптонімам (І. А.) — Іван Луцэвіч.

Карацей, жаданне з'ездзіць у Астрашэцкі Гарадок і пагутарыць з кім-небудзь са старажылаў, узмацнілася. «Можа хто памятае пра напісанае Купалам? А мо хто і сустракаўся з ім

самім?» З такімі пытаннямі я выправіўся ў недалёкі ад Мінска Астрашэцкі Гарадок. Мясцічка крыху мне знаёмае. Жыў тут у пачатку шасцідзсятых гадоў, але тады і не здагадваўся пра сувязь народнага песняра з гэтым мясцічкам. А шкада! У тую пару было яшчэ шмат сведкаў Купалавых часоў. Але мінула амаль дваццаць гадоў, ці дажыў хто да васьмідзсятых?

Аднаго-адзінаго, найстарэйшага ў Астрашэцкім Гарадку, мне называюць Пазняка Уладзіміра Іванавіча. Ён з 1898 года, і пад той час, калі Купала заглядаў у Астрашэцкі Гарадок, было яму гадоў дзесяць. Значыць, павінен што-небудзь помніць ці чуць, што мяне цікавіць.

Шукаць Уладзіміра Іванавіча доўга не давялося. Жыве ён у самым цэнтры мясцічка, недалёка ад школы.

Уладзімір Іванавіч выдаўся субяседнікам гаваркім і вельмі ахвоча адказваў на мае пытанні. Найперш за ўсё я прачытаў яму той нашаніўскі зварот да Янкі Купалы, які сведчыць пра сувязь маладога паэта з Астрашэцкім Гарадком. Ці не чуў ён чаго-небудзь пра гэта? «Не, не чуў». А вось, што мова местачкоўцаў была з дзівосамі, дык гэта памятае добра: «Бывала, у нас не скажуць ходнікі ці тратуар, як мы цяпер гаворым, а абавязкова — хадылішча... Хадылішча ды хадылішча... А побач з хадылішчам было і яздзілішча...»

Ясныя блакітныя вочы Уладзіміра Іванавіча лагодна ўсміхаюцца ад гэтай згадкі. Ён сам увесь нейкі пяшчотны, як той жытні колас у час красавання, хоць і пражыў нялёгкае жыццё. Падлеткам, як узяў у рукі плуг, а пасля кавальскі молат, дык і не выпускаў яго да глыбокай старасці. Яго памяць добра ўтрымала аблічча Астрашыцкага Гарадка той пары, калі тут бываў Янка Купала. Загаварылі пра пошту, загаварылі не з простаю цікаўнасці. Хацелася мець дакладныя звесткі пра гэтую ўсганову, з якой Янка Купала пасылаў свае першыя вершы і допісы ў «Нашу ніву», трымаў сувязь з сваімі сябрамі і з цэлым светам.

Уладзімір Іванавіч згадаў, што астрашыцка-гарадоцкая пошта раней месцілася за мостам, там, дзе галоўная вуліца разыходзіцца ў дзве, на пагорку, пры спуску гары, бліжэй да графскіх палацаў. Ён аловачкам малюе схему гэтых вуліц. Але ці не лепей схадзіць на тое месца? Уладзімір Іванавіч пагаджаецца. Ідзём галоўнай вуліцаю. Яна шмат чаго захавала з старой забудовы.

«Вось тут,— тлумачыць Уладзімір Іванавіч,— дзе зараз кнігарня, была карчма з пастаяльным дваром, за мостам, на пагорку, другая, злева — яшчэ адна...»

Я нагадваю, што Янка Купала таксама няблага ведаў Астрашыцкі Гарадок... «Можа хочаце праверыць сваю памяць? То каалі ласка»,— і чытаю пачатак з Купалавага артыкула пра ўсе

славугасці тагачаснага мястэчка: «...ёсць некалькі жыдоўскіх крам, аптэчны магазін, паштова-тэлеграфная кантора, тры вадзяныя млыны, валасная ўправа, народнае аднакласнае вучылішча, казённая вінная лаўка...» «О, гэтага добра ў нас хапала,— кажа Уладзімір Іванавіч.— Адных толькі лавак ды заездаў даходзіла ў мястэчку да трыццаці...»

Неўзабаве мы падыходзім да той гары, дзе колісь стаяла астрашыцка-гарадоцкая паштовая кантора, «Гэта быў невялікі двухпавярховы драўляны дамок,— расказвае Уладзімір Іванавіч.— Помню начальніка пошты. Усе яго звалі Вахта. Любіў хадзіць цёплай парой у белым такім фрэнчы. З ім, мусіць, і меў справу Купала».

Цяпер на месцы пошты агароды. Гэта ў канцы мястэчка, пад самую колішнюю рэзідэнцыю Тышкевічаў. Чаму ж так далека была пошта ад мястэчка, на водшыбе?

«А даўней усё цягнулася да двара,— тлумачыць Уладзімір Іванавіч.— Амаль ля самых Тышкевічаў была і астрашыцкая бальніца...» Дзядзька Валодзя расказвае, як яна выглядала, а я тым часам азіраюся наўкола. З пагорка добра відаць маляўнічае Астрашыцкае возера, уся яго роўнядзь з затокамі, лугавінкамі, тонямі, з векавым ялова-сасновым лесам на доўгім, выцягнутым падковаю паўвостраве, што разгоніста ўбіўся ў водную прастору і выскачыў на людское вока высокім стромым берагам. Такія

ж маляўнічыя далягяды з ляснымі пагоркамі і за возерам. Я кажу Уладзіміру Іванавічу пра іх таямнічасць, загадкавасць. «А пэўна што,— кажа ён і паказвае на тую, абвітую возерам і сажалкамі пустэльную гару.— Ведаеце, як яна ў нас завецца? Цодаў замак. Раней, бывала, як толькі што, дык казалі: «А гэта на Цодавым замку было». Дык Цод той тут ні да чога. Гаспадар быў такі, і гэтая гара да яго двара ляпілася. А вось «замак» пра нешта гаворыць. Гадоў трыццаць назад яна ўся была аблесеная, па схілах расла ляшчына, асіннік і іншае дзікае кустоўе. А наверху, на паўднёвым схіле,— два векавыя дубы», Я мусіў перапыніць Уладзіміра іванавіча. Зноў абудзіўся ва мне Купалаў «Курган». З хваляваннем цытую ўступ да паэмы пра «дуб каранасты», што галлё распусціў над тым курганом ды аб мінуўшчыне ў жалых галосе. Пераказваю змест Купалавай паэмы, а Уладзімір Іванавіч з памяці сыпле жывым апаўяданнем. «Вось вы Купалу згадвалі, а я ўспамінаю, што мне мама расказвала:

...«Балявалі колісь Тышкевічы. Паню да іх назязджалася процьма. На скрыпках іграюць, віно п'юць, гуляюць, атласамі вяхвалюцца. А адзін мужык не вытрымаў: «Графянкі,— сказаў ён,— не вяхвайцеся, бо атлас на вас з нас».

Можаце сабе ўявіць, як загневалася графіня і што яна магла зрабіць з тым уедлівым хлопам».

Кароценькі расказ Уладзіміра Іванавіча, але як жа ён сугучны са зместам славутай паэмы!

Згадаем хоць некалькі радкоў:

Ты брыльянтамі ўсыпаў атласы і шоўк —
Гэта цёртая стаць ад кайданаў,
Гэта вісельні петляў развіты шнурок,
Гэта, княжа, твае саматканы.

Ты ўсё золатам хочаш прыцьміць, загаціць...
Ці ж прыгледзеўся, хорамны княжа!
Кроў на золаце гэтым людская блішчыць,
Кроў, якой і твая моц не змажа.

Вельмі магчыма, што маці Уладзіміра Іванавіча і Янка Купала чулі адну і тую ж легенду, толькі кожны па-свойму яе раскажаў.

Ва ўсякім разе, астрашыцка-гарадоцкая рэчаіснасць з старадаўнім графскім гняздом спарадзіла, мабыць, не адну такую петорыю за сваё шматгадовае існаванне. Аднак я не пра ўсё яшчэ распытаў у дзядзькі Валодзі. Пачынаю чытаць з артыкула Янкі Купалы апісанне астрашыцка-гарадоцкай бальніцы. І літаральна да кожнага радка ён дае каментарыі. «Кажэце, доктара Сяліцкага Янка Купала ўспамінае? А мы яго ўсе ведалі добра. Сівенькі такі быў, старэнькі. Вельмі добры доктар... І пра Бабёрку ў Купалы ёсць? То ж яна з маёй мамай сябрвала. Фельчарка была...»

Мы чыталі нататку далей, і гаворка становілася ўсё больш і больш зацікаўленая, змястоўная. Мае субяседнікі (тым часам вакол

нас сабралася шмат людзей) згадвалі пра сваё жыццё, пра агульных з Купалам знаёмых, пра само мястэчка, якое яно было раней. Нарэшце, калі, здавалася, усе выгаварыліся, зноў ціха азваўся Уладзімір Іванавіч.

— А ведаеце,— сказаў ён,— мая мама паходзіла з Луцэвічаў, яна сама мне пра гэта казала. У яе было нейкае сваяцтва з Луцэвічамі, але якое, я цяпер сказаць не магу. Неяк тады не пацікавіўся, а памерла яна даўно, гадоў пяцьдзесят пяць-шэсцьдзесят таму. Але, памятаю, казала, што Луцэвічам яна была сваячка. Звалі яе Алімпіяда Антонаўна Луцэвіч, паходзіла з шляхты. Пра гэта ў яе пашпарце было запісана.

— А ці захаваўся той пашпарт? — пытаюся,

— Быў. Да нядаўняга часу быў. У куфэрку з двайным дном перахоўвалі. Але дзе дзеўся — розуму не прыкладу. Засталася толькі фатаграфія...

Надта любіла кнігі,— гаворыць Уладзімір Іванавіч.— У 1912 годзе выпісала з Вільні трох польскіх класікаў: Красінскага, Міцкевіча, Славацкага і пяць рускіх — Гоголя, Пушкіна, Бялінскага, Лермантава, Жукоўскага. Любіў кнігі і мой старэйшы брат Юзік. Увесь у маці ўдаўся. Прыпамінаю, што Юзік нават вершы пісаў... Але бедаку не давялося пажыць, памёр у семнаццацім, з сухотаў...

...Вось так памаду раскручваюся жыццёвы клубок з таго, ужо далёкага Купалавага часу. Але я перакананы, што шмат чаго цікавага з жыцця

паэта так і засталася таямніцаю, лягло яшчэ адным слоем легенд на тыя курганы, на якія гэтак багата астрашыцкае наваколле.

ДЛЯ ЯНІНКІ, ДЛЯ ЦЁЗКІ...

Янка Купала любіў паасобныя свае творы прысвячаць найбольш выдатным, на яго думку, таленавітым людзям. Так, паэму «Курган» ён прысвяціў маладому, але надзвычай здольнаму паэту Сяргею Палуяну.

Пісаў Янка Купала і спецыяльныя вершы-прысвячэнні, прысвячаў іх, натуральна, перш за ўсё сваім калегам, «сабраццям па пяру». Але ёсць сярод гэтых прысвячэнняў і выключэнні. Напрыклад, «Для Янінкі».

Верш з такой пяшчотнаю і ласкаваю назваю быў напісаны ў 1912 годзе, калі яго гераіня мела ўсяго чатыры ці пяць гадоў. Гэта была мілая, жвавая дзяўчынка, вельмі здатная да музыкі, спеваў, дэкламацыі і танцаў. У ёй, у яе пакаленні дзяцей Купалу бачылася будучыня Беларусі, таму і напісаліся такія светлыя, радасныя, поўныя цеплыні і шчырасці радкі:

Для Янінкі, для цёзкі.

Шляю паклон шчыры з вёскі:

Жычу весела расці, ўсе навукі перайсці,

І шчасліва, і ахвотна,

Ды без сумнасці маркогнай

Песні пець

І ляцець

Па-над борам
К сонцу, к зорам,
З вольнай думкай па-над гаем,
Па-над нашым бедным краем...

Янінка — наймалодшая дачка беларускага пісьменніка Альберта Паўловіча. Янка Купала любіў гэтае мілае, ласкавае, як сонейка, дзіцё, гэтую «пяюшку», часта гарэзіў з ёй, забаўляўся, ускладаў на яе вялікія надзеі і вершам сваім нібы дапамагаў вызначаць ёй шлях у вялікае жыццё: «каб была век доля святам». 1 Янінка старалася трымацца паэтавых наказаў, яго пажаданняў. Вучылася ў Белпедтэхнікуме у музычнай школе. Працавала ў Інстытуце беларускай культуры, у адзеле слоўнікаў, рабіла надзвычай патрэбную ў тую пару справу на карысьць абуджанага рэвалюцыйнай народа.

З паэтам бачылася не раз. Пра свае сустрэчы яна згадвае так: «Янка Купала быў часта ў нашым доме, часта наведваў нас нечакана, але заўжды быў жаданым госцем. Вось і запамніла з малых гадоў вясёлага, добрага дзядзьку Янку. Дзеці адчувалі да сябе яго прыязнь і цягнуліся да яго.

Памятаю, што і я была любіміцай Янкі Купалы, але і я яго любіла моцна. Я заўжды выконвала яго жаданні, просьбы: пець, танцаваць, расказваць...

Заўжды чакала яго. Предметам найбольшай цікавасці Янкі Купалы былі мае жывыя рухі — танцы і песні, за што я атрымлівала цукеркі...

Верш «Для Янінкі» я ўпершыню пачула ад самога Янкі Купалы, які чытаў мне чула, яскрава гэтыя цудоўныя словы — пажаданні. Я слухала чытанне вельмі ўважліва, але трохі ўсхвалявана. Мне пачуліся ў словах верша, а больш у голасе Янкі Купалы чароўны напеў, музыка, ад якой мне стала надта весела, радасна. Тут я сказала Янку Купалу «шчыра дзякуй», і зусім нечакана сама запела, пачаўшы паволі любімы рытм, які заўжды цешыў Янку Купалу.

Янка Купала быў у сваім прыемным настроі. Ён весела, з усмешкай глядзеў на мяне, а затым узяў на калені, пяшчотна прыхіліў да сябе, ветліва гаварыў і даў мне цукерак. Потым былі яшчэ цукеркі, кветкі ад мамы, ад сястры і брата...

Верш, які народны паэт Беларусі Янка Купала прысвяціў мне і так цёпла, пяшчотна назваў «Для Янінкі», — мне больш, чым спадабаўся, але сёння мне цяжка выказаць тыя пачуцці, якія я адчула ўпершыню ад чытання слоўпажаданняў цудоўнага верша...

Пазней верш «Для Янінкі» я чытала сама, бо з часам з слоў дарослых вывучыла яго на памяць. Памятаю, як пазней пры гэтым гаварылася часта: «Яніна, пачытай верш»... І я пачынала: «Для Янінкі, для цёзкі, шлю прывет пчыры з вёскі»... І далей, далей... Словы аўтографа я паўтарала, часта пела, гаварыла... Яны мне былі вельмі прыемныя і як бы неабходныя.

Па просьбе народнага песняра я часта спявала асобныя ўрыўкі і з іншых паэтычных твораў, якія ведала на памяць... Часцей за ўсё: «Грай, мая жалейка, пей, як салавейка!» Усё гэтыя спевы, як і танцы «Калыханка», «Крыжачок» (у адной асобе), і іншыя адбываліся пад музыку маёй старшай сястры Тамары, якая іграла на піяніна.

Выказаная ў вершы «Для Янінкі» мара здзейснілася, я была шчасліваю, але толькі не так, каб усё жыццё

Песні пець

І ляцець

Па-над борам

К сонцу, к зорам,

З вольнай думкай па-над гаем,

Па-над нашым родным краем...

Славіць нашу старонку...

Пачалося людское гора — першая сусветная вайна... Пачаліся вялікія падзеі грамадзянскай вайны, і цяжка адчулася ў краіне пасляваенная разруха, голад... Далей напад фашысцкай Германіі, і зноў нялёгка было мне «падымацца», каб «песні пець і ляцець»...

Аднак на пёс свой я не скардзілася, не склала рукі ў пакоры, а старалася сваю долю папраўляць — ужо расціць сваіх дзяцей, дапамагаць ім атрымліваць веды, вучыла быць карыснымі, сумленнымі ў жыцці, у працы...

Сустрэлася Яніна Паўловіч з Янкам Купалам аж да 1934 года. На яго вачах яна выпяг-

нулася ў стройную, нібы бярозка, дзяўчыну. Мела падараваныя паэтам фотаздымкі, кнігі. Але ўсё гэта загінула ў полымі вайны.

Зараз Яніна Альбертаўна, ці інакш, па-даўнейшаму Янінка, Купалава пястуха, жыве на Львоўшчыне, у невялікім гарадку Новы Раздол. Але сувязі сваёй з Беларуссю не парывае. Вельмі выразна ёй запомніўся прыезд на Беларусь у 1945 годзе. Прыехала ў Мінск не адна, з дзецьмі — Тамарай і Толем. Паказала ім той куточак бацькоўскай зямлі на былой Раманаўскай (цяпер Рэспубліканскай), дзе нарадзілася, дзе тварылася калісьці беларуская культура, дзе былі мілыя сустрэчы з дарагім і незабыўным Янкам Купалам, а пасля хадзілі ў музей народнага песняра...

«Мы сустрэлі там,— піша Яніна Альбертаўна,— цётку Уладзіславу Францаўну, якая вельмі ветліва і чула спаткала нас. Тут Тамара расказала верш «А хто там ідзе?». Гэта ўсхвалявала і ўзрадавала Уладзіславу Францаўну: яна чула верш ужо з вуснаў дачкі Янінкі Паўловіч, якая ў свой час так цешыла роднага песняра Янку».

ЭМІЛЯ МАНЭ

На старым Даўгабродскім могільніку з рэшткамі сасновага бору на пагорках, які яшчэ Вайсковым завецца, непадалёку ад магілы той, што нарадзіла народнага песняра Янку Купалу,

спачывае вечным сном яшчэ адзін блізкі яму, але мала каму цяпер знаны чалавек Эміля Манэ.

Эміля Манэ — гэта маці Купалавай жонкі Уладзіславы Францаўны. Звяртае на сябе ўвагу нязвычайна для беларусаў прозвішча — Манэ. Ці не французскае яно?

Так, другая Купалава маці — яго цешча — паходзіла з Францыі, але цудоўна засвоіла культуру беларускага, польскага, рускага народаў, надзвычай добра адчувала іх прыроду, іх сутнасць.

Янка Купала ўпершыню пачуў пра Манэ ад Уладзіславы Францаўны падчас іх знаёмства ў Вільні ў 1912 годзе. Яе расказы пра маці выключна заінтрыгавалі паэта: французжанка, але добра ведае беларускія песні, ведае і нашу мову. Гатуе беларускія стравы. Але такога госця, як ён, можа пачаставаць і далікатэсамі французскай кухні.

З маленства ведала Эмілю Манэ і Кастуся Буйло — так у маладыя і падлеткавыя гады называлі ў сям'і вядомую цяпер паэтэсу Канстанцыю Буйло. Яе бацькі жылі ў тым жа Вішневе, што і Эміля Манэ. Менавіта да яе будучая паэтка бегала вучыцца французскай мове. Гэта была, паводле слоў К. Буйло, «лагодная і строгая, добрая і патрабавальная настаўніца». Яна давала дзяўчынцы кніжкі, вучыла жыццю. Яны моцна пасябралі. «Яна больш дапамагала мне ў вучэнні, чым найлепшая школа»,—

згадвала пазней Буйло. Расказы Канстанцыі Антонаўны пра сваю настаўніцу таксама зацікавілі Купалу. Але больш блізка ён пазнаёміўся з ААанэ пасля шлюбу з Уладзіславай Францаўнай, часцей пачаў бываць у сям'і вішнеўскага лесніка Станкевіча, замужам за якім і была Манэ. Высакародная, надзвычай інтэлігентная, нягледзячы на гады, неспакойная, вельмі рухавая, поўная дабрыні і шчырасці, яна любіла дзяцей, бяседу, вызначалася гальскай акуратнасцю, лёгка пераходзіла ў гаворцы з адной тэмы на другую, расказвала пра сваё маленства і юнацтва, пра працу ў Варшаве і Вільні настаўніцай французскай мовы, пра свой удзел у сацыялістычным руху — яна была членам Польскай сацыялістычнай партыі. Праз гэтую арганізацыю зблізілася з маладым беларускім нацыянальным рухам, сімпатызавала яму; любіла беларускія ігрышчы. На адным з іх, у Навагрудку, пазнаёмілася з Францам Станкевічам, з ім узяла шлюб.

Янку Купалу цікава было слухаць, як дачка Францыі, жывая сведка Парыжскай камуны,— нарадзілася яна ў Парыжы ў 1853 годзе, у маі 1871 года ёй было васемнаццаць — акліматызавалася ў Беларусі, як ішло ў яе засваенне другой радзімы, якія ў яе былі ўражанні пра Беларусь і беларусаў. У цешчы Янка Купала пазнаваў сваю Уладку — непаседлівую, шумную, жартаўлівую, экспансіўную. Адным словам, не чалавек, а жывое серабро.

У пачатку дваццатых гадоў Эміля Манэ жыла разам з дачкой і зяцем у Мінску, якраз у тым самым гістарычным доме на беразе Свіслачы, у якім адбыўся першы з'езд РСДРП. Імклівыя падзеі паслякастрычніцкай рэчаіснасці ды і сам факт пастаяннага знаходжання ў гістарычнай мясціне навядуць Янку Купалу на думку перакласці на родную мову партыйны гімн — «Інтэрнацыянал». З усведамленнем глыбокага абавязку і сур'ёзнасці бярэцца паэт за гэтую адказную працу. Пераклад ён робіць з арыгінала, з першакрыніцы. Янка Купала на курсах Чарняева ў Пецяярбурзе вывучаў якраз французскую мову і меў па ёй выдатныя адзнакі. Але ці дастаткова было тых ведаў, каб распачынаць такую сур'ёзную працу? Мабыць, каб не сямейнае «французскае» асяроддзе, наўрад ці адважыўся б ён адзін здзейсніць гэта. Але поруч былі надзейныя памочнікі. Апрача Эмілі Манэ, дасканалы ведала французскую мову і Уладзіслава Францаўна, якой яна навучылася найперш за ўсё ад маці, і без іх дапамогі Янка Купала, безумоўна, не абышоўся.

...Эміля Манэ пражыла шэсцьдзесят дзевяць гадоў, памерла ў маі 1922 года, але яна яшчэ паспела не толькі ўбачыць песню парыжскіх камунараў, надрукаваную на мове сваёй другой радзімы, але і пачуць яе ў тысячагаłosным выкананні ўдзельнікаў святкавання гадавіны

Чырвонай Арміі на рэвалюцыйным пляцы Волі (сучасная назва — плошча Свабоды).

Як шчырай дачцэ Францыі, якая памятала і любіла сваю радзіму, на шэрым невялічкім помніку мінскага могільніка сваякі і блізкія зрабілі ёй адпаведна і надпіс на французскай мове. Ён — яскравае сведчанне ўзаемнага разумення і павагі нацыянальных пачуццяў у сям'і Станкевічаў і Луцэвічаў.

Эміля Манэ любіла Францыю, не без гонару падкрэслівала, што яна з таго роду Манэ, з якога паходзіць сусветна вядомы французскі мастак Клод Манэ. Але яна не пачувала сябе адзінокай і чужой у нашай старонцы. Тут яна глыбока пусціла карані, якія мелі працяг у рупнай дзейнасці Уладзіславы Францаўны, жонкі народнага песняра Янкі Купалы, заслужанай дзяячкі культуры нашай рэспублікі.

ПОПЛЕЧ З КУПАЛАМ

Мусіць, няма на Беларусі чалавека, які б не ведаў гэтага ўтульнага куточка нашай сталіцы на правым беразе ціхай Свіслачы. Усіх тут прываблівае і помнік народнаму песняру, і прыгожыя шаты дрэў, і зграбны, арнаментаваны двухпавярховы дамок з барэльэфам Янкі Купалы. Гэта наша нацыянальная святыня — Літаратурны музей народнага паэта.

А ці ўсе мы ведам, чыімі клопатамі, чыімі турботамі заснавана гэтая святыня, чыім цяплом абагрэта?

Так, менавіта яна, Уладзіслава Францаўна, верная сяброўка і паплечніца Купалы, сабрала гэтую скарбніцу беларускай культуры. Яна ж была і першым дырэктарам.

Пасля смерці Янкі Купалы стварэнне музея стала ўсім сэнсам яе жыцця. І гэта натуральна: Уладзіслава Францаўна, мо як ніхто іншы, надзвычай глыбока разумела, што азначае імя Янкі Купалы, яго творчая спадчына для Беларусі. Яшчэ ў 1943 годзе яна пісала: «Усё яго жыццё — гэта адбітак жыцця роднай Беларусі. З малых гадоў ён толькі і жыў ёю. Аб цяжкім лесе роднай зямлі пяю сваім чутым сэрцам... Росквіт Беларусі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі выклікаў у ім вялікі ўздых да жыцця, да творчасці. Кожная падзея з жыцця краіны радавала і хвалявала яго, кожная няўдача выклікала ў ім пякучы боль, глыбокі сум. Ён неяк па-свойму, па-купалаўску, глыбока і тонка адчуваў і разумеў жыццё людзей...

Купала быў чалавек вялікага аптымізму, вялікай волі, Ён быў чалавек выключнай чыстаты сумлення: ніколі не крывіў душою. Усе свае сілы і сэрца ён аддаў свайму народу. У самых адказных і цяжкіх хвіліны жыцця беларускага народа ён быў заўсёды з ім».

Так разумела Уладзіслава Францаўна Янку Купалу і рупна збірала, як пчала мёд у соты, усё, што было звязана з імем песняра: рукапісы, аўтографы, асабістыя рэчы. Спісвалася з літаратарамі, мастакамі, дзеячамі культуры. (Купалаў жа архіў загінуў разам з домам на другі ці трэці дзень вайны). Яе покліч даходзіў да самых далёкіх куточкаў нашай краіны. На яго ўсе ахвотна адгукаліся. Яна ведала, дзе, што і ў каго шукаць. І ў гэтым няма нічога дзіўнага. Уладзіслава Францаўна была побач з Янкам Купалам доўгія гады, дзяліла з ім радасць і гора, была яго першы крытык і дарадца. Не раз натхняла яго, заахвочвала, падбадзёрвала. З яе думкамі паэт лічыўся. Народны артыст СССР Павел Малчанаў згадвае...

Наважыўся ён паставіць на сцэне Купалавых «Прымакоў». Скажаў пра гэта паэту. Янка Купала нерашуча запырэчыў: «А можа не трэба?.. П'еса — бытавы жарт, дарэвалюцыйны вадэвіль. А час, эпоха патрабуюць твораў іншага пафасу, іншай тэматыкі»... Гэтую гутарку чула і Уладзіслава Францаўна. «А я думаю, хай граюць, Яначка,— сказала яна, як звычайна, спакойна і разважліва.— Не ўсё яшчэ тое, пра што напісана ў «Прымаках», састарэла... То грайце сабе, хлопчыкі, грайце»...

Гэтых яе слоў было дастаткова, каб Янка Купала даў згоду на пастаноўку «Прымакоў».

І так было не адзін раз.

Чуйная да слова, Уладзіслава Францаўна і сама пісала. Збірала беларускі фальклор, перакладала на беларускую мову вершы для дзяцей. Не адно пакаленне беларускай дзятвы з захапленнем чытае апрацаваныя ёю казкі «Пых», «Як жаба баранілася ад бусла» і іншыя, Як выдатны педагог, яна шмат зрабіла для пашырэння роднага слова ў дзіцячых дашкольных установах. Ва ўсім рупілася сама і рупіла іншых. Гэта быў яе клопат пра асвету роднага народа, яго культуру, будучыню. Тут яны з Янкам Купалам ва ўсім былі аднадумцы.

...Штодня ідуць і ідуць людзі ў нашу нацыянальную святыню — Літаратурны музей народнага песняра, ідуць, каб засведчыць сваю пашану, свае пачуцці да іх абодвух, бо абодва яны жылі адною мараю, аднымі імкненнямі.

Уладзіслава Францаўна да апошняй хвіліны клапацілася пра Купалаву спадчыну. Яна і памерла ў клопаце пра музей, пра яго новую экспазіцыю. «Так паміраюць птушкі, як яна, забыўшыся аб стоме, — у палёце», — пісаў у сваім вершы беларускі паэт Міхась Калачынскі. Таму Літаратурны музей Янкі Купалы ў Мінску — гэта памятка і пра Уладзіславу Францаўну. У ім на кожным кроку чуецца біццё яе пчырага сэрца, яе высакароднай душы. Яна і сёння разам з Купалам, яна заўсёды будзе поплец з ім.

КУПАЛАВЫ БУКЕТЫ

Усе, каму даводзілася бываць перад вайной на Купалавай сядзібе, памятаюць: яна патанала ў зеляніне дрэў — перад вокнамі і пры ўваходзе ў дом, каля ганка і абапал яго густа палымнелі рознакаляровыя кветкі на невялікіх круглых, бы астраўкі, кветнічках з маладымі серабрыстымі ялінкамі пасярэдзіне.

Часта можна было ўбачыць у гэтым садку і самога паэта. Бывала, сядзе на просценьку, з двух слупкоў і дошкі, лавачку і моўчкі глядзіць на пушыстыя бутоны вяргінь і думае пра штосьці сваё запаветнае, Ці не пра папараць-кветку ўсё?

«Купала любіў кветкі,— згадвае пісьменнік Уладзімір Юрэвіч, адзін з тых, каму часта даводзілася бываць у доме івана Дамінікавіча.— Але любоў гэтая была сціпаная, ён не выказваў свайго захаплення ўголас».

Пра вялікую любоў Янкі Купалы да кветак, пра яго замілаванасць імі сведчыць і вядомы беларускі паэт Андрэй Александровіч. Ён згадваў, што наш пясняр не толькі любіў цешыцца дзівоснаю кветкавай гамаю, але і імкнуўся сам рабіць доследы, шукаў новых гатункаў кветак. На яго клумбе, кажуць, рос незвычайнай красы куст ружаў. Не без гонару Купала казаў, што выхадзіў яго сам, прышчапіўшы галінку з руясы да дзікай лясной пыпшыны.

Так, Янка Купала любіў кветкі, і ў гэтым няма нічога дзіўнага. Ён вырас сярод чэраўных беларускіх гаёў і лугоў, з маленства ўвабраў у душу ўсю іх прыгажосць. Ведаў народныя назвы ігъетак, запісваў пра іх паданні.

Але, кажучь, Купала да ўсяго яшчэ быў мастак рабіць адмысловыя букеты, умеў плесці незвычайнай красы вянкi. Прычым рабіў гэта з вялікім густам і хутка.

Паэтавы! біёграфы згадваюць: у 1912 годзе віленскія літаратары прыехалі ў Барыкаўшчыну, каб ушанаваць памяць Уладзіслава Сыракомлі. Янка Купала ў момант сабраў букет палявых красак, звіў з іх гірлянду і ўквеціў ёй круглы Сыракомлеў стол, зроблены з жорнаў! быў той вянок «з васілёчкаў сiніх, з муравы зялёнай» і папараці-кветкі, Хто ж навучыў Купалу гэтаму майстэрству?

...Недалёка ад вадасховішча Вяча, літаральна за некалькі метраў ад яго правага берага, там, дзе не так яшчэ даўно праставала старая асфальтавая шаша на Радашковічы, схавалася ад людскога вока сярод густых мясных шатаў вабная сонечная палянка. Вясною і ўлетку яна буяе зелянінаю і палявымі кветкамі. Старая ўтравяная дарога, што вымывае з-пад экзатычна звесістых ялін, падзяляе яе папалам, Яна ўпіраецца ў адзічэлы куст ружаў і якойсьці яшчэ, нязвычайнай для беларускай зямлі расліннасці. Побач — нізкая срэбралістая таполя,

падобная на акультураную групу ці яблыню. Яна нібы выскачыла са строгага карагода цёмна-зялёных дрэў, каб пагрэцца на сонцапёку. А я самага дрэва і кустоў ружаў рэшткі паселішча...

Мы на месцы былога Казіміраўскага фальварка. Калісьці, між 1895 і пазнейшымі гадамі, тут часта можна было ўбачыць русявага хлапчука ў палатнянай сялянскай апрачцы, Гэта быў Ясь Луцэвіч — будучы Янка Купала, якога бацькі аддалі да сваякоў у фальварак Радзькаўшчыну, што быў недалёка ад вёскі Мачаны, спасцігаць навуку ў хатняга настаўніка. Тады Ясь і пазнаёміўся з сынам дырэктара Мінскага рэальнага вучылішча івана Самойлы, якому і належаў фальварак Казіміраўка. Стары Самойла быў чалавекам ліберальных поглядаў, высокай культуры, не любіў багацця і не імкнуўся да яго. Адзіным і моцным яго захапленнем былі асвета і кветкі. Ён спісваўся з вучонымі замежных краін, разводзіў у сваёй аранжарэі, якая была ці не самая лепшая ва ўсёй Мінскай акрузе, экзатычныя расліны. Расказваюць, падзівіцца на гэтую аранжарэю прыходзілі сяляне ледзь не з усіх навакольных вёсак, такая яна была вабная і дзівосная. Кветкі разводзілі таксама ў пакоях, у фальварку і на мінскай кватэры. Тут былі і такія вазоны, верхавіны якіх даводзілася, калі іх перавозілі на фурманцы з Мінска ў фальварак, дзе прыгінаць, а дзе і падымаць тэлефонныя

правады, што трапляліся на скрыжаванні гарадскіх вуліц на шляху ў Казіміраўку.

Янка Купала ледзь не ўсё тое лета правёў у Казіміраўцы. Уладак, сын івана Самойлы, як мы ведаем, рыхтаваў яго тады да паступлення ў рэальнае вучылішча.

У тое ж лета хлопец і спасціг характэрнае Самойлавай аранжарэі, увабраў у сваё сэрца разнастайныя каляровыя гамы сваіх і заморскіх красак, прайшоў добрую школу пазнання кветкавай красы.

Гаспадары фальварка шчодро падзяліліся з сялянскім хлапчуком сваімі ведамі, бо ўгле дзелі ў ім чалавека незвычайнай здольнасці, вялікай будучыні.

І ўсё ж Янка Купала, як сведчыць яго найлепшая сяброўка жыцця Уладзіслава Францаўна, найбольш любіў тыя краскі, што раслі на беларускіх лугах і ў гаях, пры дарогах і ў палях, У паэта былі з прыродай свае, асаблівыя дачыненні. І найбольш яскрава яны выказаны, як мне здаецца, у вершы «Як я полем іду»...

Як я полем іду, гнецца колас ка мне.

З ім маркотнай душой ціма шэпты вяду...

Як я лугам іду, траўка сцелецца ў ног,

Абсыпае з сябе жывых росак заду,.

Кветкі жаляцца мне — поўны дзіўных знямог...

...Як і даўней, на былой Купалавай сядзібе — цяпер ужо парку, які названы імем паэта—сярод утульнай зеляніны дрэў палымнеюць дываны самых разнастайных і экзатычных кветак. Брон-

завы Купала глядзіць на іх сваім сцішаным позіркам. І хоць пісаў ён некалі, што песня яго «не ўзышла сярод кветак», тым не менш ён верыў, што «песня і казка ў райскіх праявах шчасце збудуюць з кветак яскравых». І найпершай была тут папараць-кветка — сімвал чалавечага шчасця, сімвал зямной красы.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

ЗМ ЕСТ

«А чаго ж, наго захацелась ім?»

Корань Горкага ў кожным народзе

«Аб мінулых спатканнях, спатканнях мілых,
шчырых...»

Пуцявінамі жыцця

Акопы

Гайдукоўка

Калісберг

У Ляўках

Паміж пустак, балот

Для Янінкі, для цёзкі

Эміля Манэ

Поплеч з Купалам

Купалавы букеты

Printed in USSR

Владимир Ильич СОДАЛЬ

ДОРОГАМИ СЕЯТЕЛЯ

На беларусском языке Минск, 1982

Рэдактар В. А. ТРЫГУБОВІЧ

Мастак У. М. БАТУРА

Тэхнічны рэдактар Н. З. АСТАШОНАК

Карэктар І. К. КАЗЛОВА